Державний вищий навчальний заклад
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Т.М. Плеханова

ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА

Навчально-методичний посібник
для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування»,
«Журналістика», «Реклама та зв`язки з громадськістю»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол від

ЗАПОРІЖЖЯ 2015

УДК: 811. 161.2`38 (075.8)
ББК: Ш 141.4 – 7 – 923
П 385

Плеханова Т.М. Практична стилістика: навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування», «Журналістика», «Реклама та зв`язки з громадськістю». – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 58 с.

Навчально-методичний посібник містить плани практичних занять курсу, завдання до самостійної роботи студентів, теми рефератів, питання для підготовки до І та ІІ модульного контролю, орієнтовні питання до іспиту та термінологічний словник. До кожного заняття додаються різнопланові практичні завдання, список наукової й довідкової літератури та поради щодо підготовки відповідей на теоретичні питання.

Мета цього видання – допомогти студентам при підготовці до практичних занять і в організації самостійної роботи над опануванням питань програми курсу.

Розрахований на студентів напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування», «Журналістика» й «Реклама та зв`язки з громадськістю».

Рецензент: О.О.Семенець, д-р філол. наук, проф.

Відповідальний за випуск: В.М. Манакін, д-р філол. наук, проф.

ПЕРЕДМОВА

Курс «Практична стилістика» на факультеті журналістики є надзвичайно важливим у системі дисциплін, які забезпечують мовну підготовку майбутніх фахівців у галузі мас-медіа.

Мета курсу - формування складної та багатоманітної системи умінь і навичок, пов`язаних з оцінкою виражальних й експресивних можливостей мовних засобів та доцільним і влучним їх використанням у професійній мовній практиці; формування мовного чуття та естетичного смаку майбутніх журналістів, видавців та рекламістів.

Основні завдання курсу:

- засвоїти теоретичні засади курсу, опанувати основні поняття і категорії лінгвостилістики;
- вивчити стилістичних ознаки (значення, забарвлення) мовних одиниць усіх рівнів;
- навчити використовувати стилістичні засоби української мови для експресивного вираження інтелектуального, емоційно-вольового й естетичного змісту мовлення та для ефективності професійної діяльності;
- подати характеристику стилів УЛМ і функціональних стилів мовлення, визначити їх мовленнєву системність, яка утворюється в процесі мовленнєвої діяльності з мовного матеріалу під дією позамовних чинників;
- формувати мовне чуття та естетичний смак майбутніх журналістів;
- навчити студентів визначати доцільність та вмотивованість використання мовних засобів у різних сферах та формах спілкування; підвищити рівень культури професійного мовлення.

Пропоновані методичні рекомендації допоможуть студентам глибше засвоїти питання з усіх розділів курсу. Вони сприятимуть виробленню в студентів умінь і навичок роботи над рекомендованою літературою, засвоєнню теоретичного матеріалу та застосуванню набутих знань на практиці.

Видання включає плани практичних занять та рекомендації щодо відповідей на теоретичні питання, завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів, орієнтовні питання до іспиту та для підготовки студентів до модульного контролю. Письмові завдання до практичних занять різнопланові та враховують специфіку майбутньої професійної діяльності. Правильно їх виконати можна тільки після ретельного опрацювання рекомендованої літератури. Під час її опрацювання доцільно робити записи, зазначаючи назву джерела, місце видання, рік, сторінки.

Доданий до кожного плану практичного заняття список довідкової літератури допоможе не тільки поглибити й систематизувати уявлення майбутніх журналістів, видавців та рекламістів про різновиди, будову, зміст багатоманітних словників, розширити лексичний запас, але й підвищити мовну грамотність та загальний рівень культури усного й писемного мовлення.

Практичне заняття №1-2
Тема: Сучасна українська літературна мова як основа стилістики

Опрацювати такі питання**:**

1. Загальнонародна мова та її складники. Поняття «сучасна українська літературна мова».
2. Дві форми української літературної мови. Засоби кодифікації мови.
3. Норми сучасної української мови.
4. Стилістична норма в мові й у мовленні.
5. Роль засобів масової інформації в поширенні норм УЛМ.

Основні терміни та поняття: *національно-мовна свідомість, кодифікація мови, стилістична норма, мовна культура журналіста.*

Виконати завдання***:***

1. Проаналізувати дотримання орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, морфологічних, фразеологічних, стилістичних норм у ЗМІ. Навести конкретні приклади порушення цих норм із зазначенням джерела.
2. Підготувати наукову доповідь щодо проблем функціонування української мови у ЗМК, опрацювавши наступні статті:

1) Каранська М. Річище нашої мови потребує очищення // Урок української. – 1999. - №6. – С.13 – 16.

2) Кулик З. Українська мова у сучасних ЗМІ // Урядовий кур`єр. – 1998 – 27 жовтня – С. 4.

3) Різун В.В. Мовлення в структурі професійної діяльності журналістів // Журналістика. Преса. Радіо. ТБ. Вип 22. – К., 1990.

4) Сербенська О., Волощак М. Мова журналістів – мова читачів // Урок української. – 2002 - №9.

5) Гей В. Культура мови в регіональних ЗМІ // Урок Української. – 2002. - №4. – С.23 – 25.

6) Доломан С.Є. Двомовні ЗМІ і культуроносна функція мови // Вісник Київ. нац. ун.-ту. Серія «Журналістика». – 2004. - №12. – С.40 – 42.

7) Плеханова Т.М. Мовні огріхи в газетних публікаціях // Вісник ЗДУ. Серія: філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. - № 3. – С. 171 – 173.

8) Ленець К.В. Лексичні зміни та їх відображення в мові сучасної преси // Мовознавство. – 1998. - № 6. – С. 41 – 47.

9) Лизанчук В.В. Моральність і аморальність в політиці і журналістиці (Про статус української мови) // Нова філологія. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 3 (23). - С. 204 – 220.

10) Сербенська О.А. Українська мова в засобах масової інформації //Українська журналістика і національне відродження: 36. наук, праць. - К.:НМКВО, 1992. С. 51-59.

11) Соколова І.О. Мова друкованої реклами // Мовознавство. – 1979. - №1. – С 63 – 70.

12) Яцимірська М.Г. Культура мови журналіста як показник його інтелекту// Українська журналістика і національне відродження: Зб. наук. праць. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 83 – 86.

13) Яцимірська М.Г. Культура мовлення – актуальна проблема нашого часу // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 1993. – Вип. 18. – С.88 – 93.

Методичні вказівки

При підготовці до практичного заняття необхідно опрацювати низку наукових статей та матеріали наукових конференцій. На підставі опрацьованих наукових джерел написати доповідь, в якій відзначити найважливіші думки з цих джерел та цитати дослідників, а також викласти власні міркування з окресленого питання.

Питання культури усного і писемного мовлення ЗМК в останні роки привертає до себе дедалі більшу увагу громадськості. Проблемі мовних помилок, у тому числі у журналістських матеріалах, присвячені роботи А.О.Капелюшного, В.В.Різуна, О.А. Сербенської, Ф.Бацевича, Н.Д. Бабич, М.Волощак та інших науковців. Проте аналіз мови запорізьких періодичних видань засвідчує, що ця проблема залишається відкритою й актуальною. Лизанчук В.В. (Моральність і аморальність в політиці і журналістиці // Нова філологія. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 3 (23). - С. 206) зазначив, що питання «Бути чи не бути українській мові», «національному інформаційному просторові» означає «бути чи не бути українській Україні». Тому таке гостре мовно-культурне протистояння в Україні.

Слово – професійна зброя журналіста. Недарма ж кажуть, що журналіст – професія підвищеної мовленнєвої відповідальності. Для масової аудиторії мова ЗМІ є взірцем – тому її брутальність, недбалість, неповага до її законів та норм багатократно повертається зниженням і моральної та мовленнєвої культури читача чи глядача. Отже, мова журналістики – показник її морально-етичного рівня, і ширше – рівня культури суспільства. А значить мовний аспект підготовки журналіста є не менш важливим, ніж формування його світоглядної, громадянської позиції та інших соціальних якостей.

Мова для журналіста – це найперше й незмінне знаряддя праці. «Мова журналіста й письменника – це не тільки знання окремих слів, це стиль, це багатство висловів, це вміння орудувати метафорами, це знання приповідок і приказок, це знання історії і літератури, а також історії політичного мислення народу, мовою котрого виходить часопис» (І.Кедрин-Рудницький). Для журналістів важливе не тільки засвоєння теоретичних основ сучасної української літературної мови, а й вироблення чуття мови та стилістичних навичок.

Практичне заняття № 3
Тема: Основні поняття стилістики

Опрацювати такі питання**:**

1. Стилістика як мовознавча дисципліна.
2. Завдання практичної стилістики, її місце в системі журналістської освіти.
3. Основні поняття й категорії стилістики.
4. Характеристика функціональних стилів СУЛМ.
5. Інформативно-впливова та соціально-оцінна функція публіцистичного стилю, його місце в системі стилів СУЛМ.

Основні терміни та поняття: *лінгвостилістика, практична стилістика, стиль, стильовий, стилістичний, стилістема.*

Виконати завдання*:*

1. Виписати із Великого тлумачного словника СУМ, та з 11-том. словника СУМ всі значення слів *стиль, стильовий, стилістичний*. Скласти з кожним значенням по 2 речення.
2. Знайти в газетах зразки текстів різних стилів. Довести, що це саме той, а не інший функціональний стиль.
3. Написати твір-мініатюру «Сучасна політична ситуація в Україні», проілюструвавши кожен з функціональних стилів.

❖ Опрацювати статтю Должикової Т. «Мовна особистість» як поняття лінгвостилістики// Зб. наук. праць «Слово. Стиль. Норма». – К., 2002. – С.86 – 91.

❖ Скласти порівняльну таблицю функціональних стилів СУМ, письмово проаналізувати їх лексичні, фразеологічні та синтаксичні особливості.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Ботвина Н. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: Навч. посібник. – К., 1999.
3. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К., 1990.
4. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль, 2004.
5. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
6. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
7. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – к., 1987.
8. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
9. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.

10. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К., 1997.
11. Должикова Т. «Мовна особистість» як поняття лінгвостилістики// Зб. наук. праць «Слово. Стиль. Норма». – К., 2002. – С.86 – 91.
12.Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002
13. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К., 1986.
14. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.

Методичні вказівки

Розкриваючи ***перше питання***, потрібно звернути увагу на те, що розрізняють стилістику *літературознавчу* і стилістику *лінгвістичну* (лінгвостилістику). Лінгвостилістика являє собою розділ мовознавства і в залежності від предмета вивчення або аспекту дослідження поділяється на кілька дисциплін. Основні з них: функціональна стилістика і стилістика експресивних засобів. Крім того, виділяють практичну та аналітичну стилістику.

У відповідності до двох взаємозалежних проявів мовної дійсності виокремлюється стилістика мови і стилістика мовлення. Відомий поділ лінгвостилістики і за рівнями мовної структури. Отже, маємо лексичну, деривaційну, граматичну стилістики і фоностилістику. Порівняно недавно (з середини 60-х років XX ст.) у мовознавстві почали вживатися терміни «стилістика кодування» і «стилістика декодування».

Таким чином, лінгвостилістика складається з цілої низки основних і побічних дисциплін, але всі ті дисципліни так чи інакше стосуються вивчення виразових можливостей мови, вивчення механізмів, з допомогою яких породжуються різні експресивні ефекти мовлення.

Для висвітлення ***другого питання***, необхідно зазначити, що сучасна практична стилістика містить не тільки нормативність використання стилістичних засобів, загальні відомості про стилі, оцінку і характеристику мовних одиниць, зокрема синонімічних, а й комунікативну мету, цільову настанову, умови й ситуації спілкування. Завданням практичної стилістики є впровадження в мовленнєву практику правил теоретичної стилістики, виховання у мовців чуття мовної культури.

Відповідаючи на ***третє питання***, треба пам’ятати, що, як і кожна інша галузь знань, стилістика оперує великою кількістю своєрідних, тільки їй властивих мовознавчих термінів. До основних термінів стилістики належать: «*стилістика», «стилістична система мови», «стилістична структура мови», «стилістема», «стиль мови*». Необхідно подати визначення цих термінів, проаналізувати їх складові, навести приклади.

Аналізуючи ***четверте питання***, слід подати характеристику наукового, офіційно-ділового, художнього, розмовного, конфесійного та епістолярного стилів сучасної української літературної мови. Необхідно звернути увагу на їх підстилі та різновиди, мовностилістичні особливості та зазначити, що оскільки

суспільні функції мови часто переплітаються, то й функціональні стилі не є відособленими один від одного, кожен з них має в собі елементи іншого.

Відповіддю на ***п`яте питання*** буде детальний аналіз публіцистичного стилю із визначенням найважливіших рис, ознак, форм реалізації, принципів викладу інформації, а також лексичних, фразеологічних та граматичних особливостей цього стилю.

Необхідно усвідомити, що публіцистика є сферою масової комунікації, тому цей стиль має дуже широкий діапазон. З огляду на призначення публіцистичного стилю – формування громадської думки – визначальною його рисою є вдале поєднання логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням.

Практичне заняття № 4-5
Тема: Лексичні засоби стилістики

Опрацювати такі питання**:**

1. Поняття «стиль мови і мовлення».
2. Стилістично марковані та нейтральні мовні одиниці.
3. Засоби лексичної стилістики.
4. Стилістична диференціація лексики української мови.

Основні терміни та поняття: *функціональний стиль, експресивний стиль, експресивно-стилістичне забарвлення, лексична стилістика, міжстильова лексика.*

Виконати завдання:

1. Виписати із Тлумачного словника УМ та 11-том. СУМ 10 слів, що мають стилістичні помітки. Скласти з кожним по 1 реченню публіцистичного стилю.
2. Виписати із журналістських публікацій 10 речень із стилістично забарвленими словами, пояснити спосіб їх творення та стилістичні функції у тексті.
3. Розширте тему кожного речення, збагачуючи її новими деталями та наповнюючи текст стилістично маркованими словами.

Зразок: Прийшла весна і природа прокинулась від зимового сну. – *Нарешті прийшла довгожданна весна-красна. Пригріло лагідне сонечко. Природа прокинулась від зимового сну, зашуміла гомінкими струмочками, заспівала дзвінкими пташиними голосами.*

1) На галявині ріс розлогий дуб, якому, мабуть, уже кількасот років.
2) Твори Т.Шевченка, сповнені любові до рідного народу, ніколи не втратять своєї актуальності.
3) Київ – одне з найдавніших міст України, але завжди виглядає молодим.

4) Мова – це не лише засіб спілкування, а й скарбниця національної духовності та культури.
5) На правому березі Дніпра височать споруди Києво-Печерської лаври – унікальної пам`ятки української культури.

4. Використовуючи відомі вам стилістичні прийоми, складіть із поданими стилістично нейтральними словами речення, в яких вони виступали б у функції експресивних: *мати, зірка, гострий, спати, солодкий, обнімати, залізний, лисиця, море, дівчина.*

❖ Із газетних та художніх текстів дібрати приклади особливостей усного мовлення: вільне, невимушене розмовне мовлення; публічний виступ; офіційні переговори; афективне мовлення (піднесеність, урочистість, гнів, ненависть, радість, захоплення).

❖ Подайте стилістичну та стильову характеристику поданих слів, згрупуйте їх за сферою вживання: *Балакати, неділенька, начистоту, хліб, ненька, норов, глаголити, задавака, заліковка, інструкція, доблесть, ратний, літепло, концепція, рута-м`ята, словник, благодать, самовідданість, лебідонька, класно, синь, натхнення, взаємопорозуміння, висновок, Отець небесний, добробут, осяйний, зичити, зошит, живодайний, електричка, тьма, директор, хімічка, світоч, вчителька, лікарка, троянда, пика, вищезазначений, гріх, мовити, довідка, кілограм, читалка, нотаріус, побрехенька, гуманізм, плентатися, демократія, дубасити, вітровій, сьогодення, апостол, обачний, хавати.*

❖ Пояснити, згрупувати за семантикою і ввести у текст словосполучення: *стиль мови, стиль керівництва, стиль мовлення, романтичний стиль, стиль твору, стиль роботи, стиль газети, стиль ампір, стиль письменника, стиль модерн, стиль підручника, епістолярний стиль, стиль літературного напрямку, класичний стиль, стиль оздоблення, фольклорний стиль, стиль бароко, академічний стиль, стиль одягу, піднесений стиль, східний стиль*.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Ботвина Н. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: Навч. посібник. – К., 1999.
3. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К., 1990.
4. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль, 2004.
5. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення. – К., 2005.
6. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
7. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
8. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – К., 1987.
9. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.

10. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
11. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К., 1997.
12. Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995.
13. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. – К., 1994.
14. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К., 1986.
15. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
16. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
17. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.
18. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. – К., 1999.
19. Ленець К. Проблеми мовної культури // Слово. Стиль. Норма. Зб. наук. праць. – К.: НАН України, Інститут української мови, 2002. – С. 86 – 91.

Методичні вказівки

Щоб відповісти на ***перше питання***, варто згадати, що основним у стилістиці і вихідним для багатьох інших стилістичних понять є поняття *стилю***.** Досі в лінгвістичній стилістиці немає єдиного усталеного і загальноприйнятого визначення стилю, хоча спроб визначити його є багато. Цей факт зумовлений тим, що поняття стилю багатопланове і може визначатися за кількома критеріями. Отже, стилі мови можна визначити як історично сформовані, суспільно усвідомлені різновиди загальнонаціональної мови, які різняться принципами відбору та організації мовних засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлювання.

Найважливішою категорією практичної стилістики є *функціональний стиль*. Питання про поділ на функціональні стилі досить складне, в основу класифікації часто кладуться різні засади, тому різною буває кількість функціональних стилів. Найпоширеніша класифікація виділяє 7 стилів. Необхідно їх назвати та подати коротку характеристику.

Крім поняття функціонального стилю існують поняття індивідуального та експресивного стилю. Своїми координатами функціональні та експресивні стилі пересікаються і мовби знаходяться один в одному.

Для глибокого розуміння питання студенти повинні запам`ятати визначення понять «стиль», «функціональний стиль», «експресивний стиль», «індивідуальний стиль».

Для висвітлення ***другого питання***, необхідно зазначити, що мовні одиниці, особливо лексичні, фразеологічні, частково й граматичні, зі стилістичного погляду поділяються на дві великі групи. *Стилістично немарковані або нейтральні* (міжстильові) одиниці вживаються в усіх стилях мови. *Стилістично марковані або забарвлені* одиниці співвідносяться з одним чи кількома функціональними стилями і часто мають експресивно-стилістичне забарвлення. Необхідно дати визначення поняття «*експресивно-стилістичне забарвлення»* та проаналізувати його різновиди.

Готуючи ***третє питання***, необхідно засвоїти, що лексична стилістика – це найоб`ємніший за мовно-значеннєвими ознаками розділ стилістики; вчення про функції, зумовлені семантикою слів, комплекс знань про стилістичне використання повнозначних, неповнозначних слів і вигуків. Об`єктом лексичної стилістики є слова в усіх виявах властивої їм семантики. Лексика мови неоднорідна, різнозначеннєва. Вона поділяється на велику кількість семантичних груп слів, за кожною з яких закріпились певні неповторно-індивідуальні функції

У мові наявні групи слів якнайширшого і обмеженого використання. За стилістичною сутністю прийнято виокремлювати лексику загальновживану, загальнозрозумілу, яка доповнюється, розгортається іншими шарами лексики, котрі відрізняються стильовими ознаками (лексика розмовно-побутова, офіційно-ділова, художня та ін.), професійною зорієнтованістю, належністю/неналежністю до літературної мови тощо.

При підготовці до ***четвертого питання*** треба пам`ятати, що склад лексики СУМ є стилістично неоднорідним. Залежно від сфери спілкування, мети висловлювання, мовного статусу співрозмовника ми обираємо лексичні елементи, найбільш придатні для конкретної ситуації. Найяскравіше стилістична диференціація мовних засобів виявляється на рівні лексики.

Стилістична характеристика лексичних одиниць СУЛМ – а звідси й розшарування цих лексичних одиниць – і система функціональних стилів не збігається. Це пояснюється насамперед специфікою слова як одиниці мови, його багатофункціональністю.

Залежно від сфери використання прийнято виділяти 2 групи лексики: 1) лексика стилістично нейтральна чи міжстильова (загальновживана) і 2) лексика стилістично забарвлена (стилістично обмежена, стилістично маркована). Необхідно подати детальну характеристику та аналіз лексем, що входять до складу цих груп лексики.

Практичне заняття № 6
Тема: Стилістичні можливості полісемії

Опрацювати такі питання**:**

1. Стилістична виразність. Сполучуваність слова.
2. Значення полісемії в різних стилях мови.
3. Стилістичні прийоми, побудовані на багатозначності слова.

Основні терміни та поняття: *стилістична виразність, сполучуваність слова, полісемія, пряме та переносне значення слова.*

Виконати завдання***:***

1. Складіть речення із поданими словами. Поясність різницю в їх сполучуваності (за необхідності звертайтеся до довідника «Культура української мови» (За ред. В.М. Русанівського). – К., 1990).

Відносини – взаємини – стосунки – відношенння – ставлення.
Вірно – правильно.
Галузь – сфера – ділянка.
Гуманний – гуманістичний – гуманітарний.
Дилема – проблема – завдання.
Збігатися – співпадати.

2. Знайти та виправити помилки, пов`язані з порушенням норм лексичної сполучуваності:

1) *Змалку людина виплескує свою агресивність, вживаючи іграшкові пістолети, а в даному випадку – справжню зброю. 2) Це риси його харизми, це дуже цікаво. Цей феномен коли-небудь треба буде розібрати. 3)Телеканали будуть позбавлені ліцензії, буде зруйнована власність, замовлені суди проведуть всі необхідні рішення. 4) Зросли рейтинги практично удвічі і лише за рахунок активної телевізійної реклами. 5) Карпатівці продовжували володіти перевагою. 6) Львівські журналісти не єдині, хто одержав можливість підвищити чи закріпити свій професіональний рівень. 7)Цей концерт завдав радості усім присутнім. 8) Він захоплювався зовсім незвичним хобі – колекціонуванням олівців. 9) На випускному вечорі директор школи проголосила заповіт випускникам. 10) Я вступила до академії, тому що це дуже освічений заклад. 11) Ансамбль справив сенсацію на глядачів*.

3. Виконати вправу 52 з посібника Л.В.Кравець “Стилістика української мови. Практикум”. – К., 2004.

4. Написати статтю, есе, нарис, фейлетон (на вибір), використовуючи слова в переносному значенні та основні стилістичні прийоми, побудовані на полісемії.

- ❖ Виконати вправу 53 з посібника Л.В.Кравець “Стилістика української мови. Практикум”. – К., 2004.
- ❖ Із мови газет виписати разом із реченнями 10 багатозначних слів (усі значення кожного з`ясувати за “Словником української мови”). Поясніть особливості їх використання.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль, 2004.
3. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення. – К., 2005.
4. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
5. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
6. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – к., 1987.
7. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
8. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
9. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. – К., 1994.
10. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
11. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум. – Львів, 2003.

12. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
13. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.

Довідкова література:

1. М.Волощак. Неправильно – правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами ЗМІ. – К., 2000.
2. Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О.Сербенська. Словник-довідник з культури української мови. – Львів, 1996.
3. О.Сербенська, М.Білоус. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник. – Львів, 2003.
4. О.Пономарів. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К., 2001.
5. Культура української мови: Довідник /За ред.В.М. Русанівського/. – К., 1990.
6. Культура мови на щодень. – К., 2000.
7. Є.Д. Чак. Складні випадки вживання слів. – К., 1984.

Методичні вказівки

При підготовці ***першого питання*** плану необхідно засвоїти, що поняття стилістичної виразності тексту включає в себе вміння точно визначити стилістичну маркованість лексичної одиниці, а також точність словесного позначення предмета думки, що часто викликає появу образності, а значить і використання тропів. Крім того, виразність – це ще й динамізм мовлення, плавний, логічний виклад тексту відповідно до норм літературної мови, який посилюється психологічними паузами і вмотивованістю смислових наголосів.

Лексична сполучуваність визначається семантикою слів, їх належністю до того чи іншого стилю мови, експресивно-емоційним забарвленням, граматичними особливостями. Більшість слів не має стилістичного забарвлення, тобто їх можна використати у будь-якому стилі. Що ж до слів, які мають те чи інше стилістичне забарвлення, пов`язане з належністю до певного стилю мови, то найчастіше в їх уживанні дотримуються вимоги стильової однoплановості. Необхідно навести приклади до кожного з видів сполучуваності.

При відповіді на ***друге та третє питання*** дайте визначення поняття «полісемія». Далі необхідно пояснити, що значення багатозначних слів поділяються на прямі і переносні. Основне, вихідне значення називається прямим. Воно зазвичай є нейтральним, позбавленим образності. Переносне значення слова завжди похідне, вторинне, воно розвивається з прямого, вихідного значення слова.

Переносне значення може бути мовним, тобто таким, що закріпилося у мові, й індивідуально-авторським, тобто таким, що трапляється лише в певному художньому творі.

Явище багатозначності слова неоднаково проявляє себе в різних стилях. Необхідно проаналізувати стилістичні функції полісемічних слів у різних стилях мови, а також подати детальну характеристику стилістичних прийомів, побудованих на багатозначності слова.

Практичне заняття № 7 - 8
Тема: Тропи в різних стилях мови

Опрацювати такі питання**:**

1. Різновиди тропів у художніх та публіцистичних текстах.
2. Особливості функціонування метафор та епітетів у текстах різних стилів.
3. Специфіка метонімічного перенесення у мові ЗМК.
4. Стилістична роль синекдохи у політичному та мас-медійному дискурсі.
5. Гіпербола та мейозис у публіцистичних текстах.
6. Використання іронії та парадоксу в мові масової комунікації.
7. Алегорія, персоніфікація, порівняння як стилістичні прийоми.

Основні терміни та поняття: *троп, образність, словесний образ, епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола, літота, іронія, алегорія, персоніфікація, перифраз.*

Виконати завдання***:***

1. У мові газет знайти 10 тропів (крім метафор), які є джерелом образності. Визначити їх вид та стилістичну функцію.

2. Поширити речення, збагачуючи їх різноманітними тропами:

1) Сонце поволі скочувалося за горизонт. Сутінки густішали. На небі почали з`являтися перші зорі. Надходила ніч. 2) Прийшла зима. Все вкрилося снігом. Природа ніби заснула. 3) Книга у людей завжди була в пошані, бо в ній – мудрість і пам`ять попередніх поколінь. Це джерело, яке постійно живить інтелект нації.

3. Вставити пропущені означення, епітети та порівняння. Пояснити, як від цього змінився текст. Обґрунтуйте стилістичний вибір епітетів. Визначте інші тропи.

Ідуть дощі. _____ _____тумани клубочаться угорі і спускають на землю _____ коси. Пливе у _____ безвісті нудьга, пливе_____безнадія, і стиха хлипає сум. Плачуть ____ дерева, плачуть_____стріхи, вмивається сльозами_____земля і не знає, коли осміхнеться. _____дні зміняють _____ночі. Міріади дрібних крапель, мов_____, спадають додолу і пливуть, змішані з землею, _____ потоками. _____думи, горе серця крутяться тут, над головою, висять _____, котяться туманом, і чуєш коло себе _____ ридання, немов_____.

____ , _____, _____віконце. Крізь його видно обом – і Андрієві, і Маланці, як _____, ____дорогою йдуть заробітчани. Йдуть та йдуть, _____, _____, _____, немов каліки-журавлі, що_____, немов_____. Йдуть і зникають у _____безвісті.

4. Створити текст публіцистичного стилю, використовуючи наведені словосполучення. Домогтися стилістичної вагомості їх у реченні. Визначити види тропів.

Вільна неволенька; заспівали скрипки; сходиться село; дзвінка тиша; захмарена блакить; зітхнув старий дуб; ридати сухими очима; дихає тиха

вода; камінні душі; мовчазна музика; сміються зелені долини; безмовний крик; блукає тиша; Київ з Прагою здружились; хай згине враг.

5. Перекласти українською мовою. Доберіть відповідні тропи, щоб зберегти емоційно-ліричний колорит.

Передо мной серело пустынное поле. Один сторожевой курган стоял вдалеке и, казалось, зорко глядел на равнины. С утра в степи было по-весеннему холодно и ветрено; ветер просушивал колеи грязной дороги и шуршал прошлогодним бурьяном. За курганом блеснула круглая ложбина, она будто тонула в утреннем тумане, налитая весенней водой. Курган был дикий, еще ни разу не тронутый плугом. Он расплывался на два холма и, словно поблекшей зеленой скатертью из мутно-зеленого бархата, был покрыт прошлогодней травой. С полей уже тянуло теплом. Облака светлели, таяли. Жаворонки, невидимые в воздухе, напоенном парами и светом, заливались над степью безотчетно-радостными трелями. Солнце согревало меня, и я закрывал глаза, чувствуя себя бесконечно счастливым.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль, 2004.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
4. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – к., 1987.
6. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
8. Мова і культура. - К., 1986.
9. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
10. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
11. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.
12. Дацишин Х. Транспортна метафора в українському політичному дискурсі: конотативний аспект // Вісник ЛДУ. – Львів, 2003. – С. 108.
13. Коваленко Б.О. Семантичні та стилістичні зрушення в лексиці сучасної української періодики // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2004. - № 632. Серія «Філологія». Вип. 42. – С. 37 – 40.
14. Коць Т.А. Функціонування лексичних варіантів у ЗМІ // Мовознавство. – 1997. - №6. – С.56 – 63.
15. Ленець К.В. Лексичні зміни та їх відображення в мові сучасної преси // Мовознавство. – 1998. - № 6. – С. 41 – 47.
16. Мілєва І.В. Евфемізм – дисфемізм – перифраза // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна.– Харків, 2004. - №632. Серія «Філологія». Вип. 42 – С. 71- 74.
17. Марцинівська Н.В. Переносне значення та образне вживання // Мовознавство. - 1973. - №3.

18. Стішов О. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. // Мовознавство. – 1999. - №1. – С. 7 – 21.
19. М`яснянкіна Л.І. Образність як лінгвістична категорія й особливості її прояву в мові газети // Українська журналістика і національне відродження: зб. наук. праць. – К., 1992. – С. 86.
20. Скиба М.М. Типи і функції лексичної метафори в газетному заголовку // Дослідження з словотвору та лексикології. – К., 1985. – С. 100 – 103.

Методичні вказівки

При відповіді на ***перше питання*** плану необхідно подати визначення понять «троп», «образність», «словесний образ». До тропів належать епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола, літота, іронія, алегорія, персоніфікація, перифраз. Зверніть увагу, що тропи використовуються в усіх сферах мовлення, але розподіл їх між функціональними стилями нерівномірний. Тропи у мові ЗМК поділяють на декілька груп:

тропи подібності: метафора та її види;
тропи суміжності: метонімія та її види;
тропи контрасту: антифразис, іронія, гіпербола, літота;
*тропи тотожності**:*** парафраз.

Спільним для всіх тропів у журналістських текстах є використання непрямих, небуквальних значень для передачі фокусного значення. Тобто в основі образотворення лежить така фундаментальна властивість мови, як асиметрія змістового плану і плану форми. Для передачі одного і того ж значення можна скористатися багатьма лексичними формулами і, навпаки, один і той самий вислів може мати багато значень залежно від обставин вживання та інтерпретації. Заміна прямого, буквального значення на його образний аналог у різних видів тропів відбувається по-різному, із залученням різних механізмів.

Готуючи відповідь на ***друге питання*** зверніть увагу, що виділяють метафори загальномовні та індивідуально-авторські, які створюють значно більший стилістичний ефект. Епітети досить широко вживаються у газеті. Крім тих прийомів введення епітетів у текст, які є спільними для художнього і публіцистичного стилів, у газеті є й специфічні епітети (їх ще називають *етичними*).

Відповідаючи ***на третє питання*** варто відзначити, що у сучасній масовій комунікації сформувалися типові механізми і стандартні форми метонімічних зв'язків. Зокрема, класифікація метонімій можлива за характером і темою предмета позначення:

локативна метонімія
інституційна метонімія
темпоральна метонімія
метонімія *статусного атрибуту*
метонімія *авторства*
метонімія *форми-контейнера*
метонімія *матеріального носія, субстрату*

колористична метонімія.

Метонімічні вислови у публіцистичних текстах служать опосередкованим мовним свідченням уявлень суспільства про взаємозалежність мас, еліт та структур. З ідеєю взаємної відповідальності різних структур у суспільства пов'язаний і суто маніпулятивний аспект у використанні метонімічних форм.

Відповідь ***на шосте та сьоме*** питання передбачає аналіз таких стилістичних фігур як іронії, парадоксу, алегорії, персоніфікації, порівняння в мові масової комунікації. Необхідно відзначити, що *іронія* – троп, побудований на протилежності між планом висловлювання (авторське значення) і планом змісту. Лексичний інструмент іронії - *антифразис* – це використання слова у протилежному значенні. Існує чимало різновидів іронії, зокрема сарказм, астеїзм та діасирм**.** Контрасти іронічної двозначності чи філософської двоплановості породжують *парадокс* - несподіване, нелогічне на перший погляд твердження; висновок, який суперечить очікуванням.

Отже, тропи увиразнюють текст, роблять його більш емоційним, експресивним. Тропи сприяють більшій дохідливості тексту (у офіційно-діловому стилі), увиразнюють і впорядковують виклад (у науковому), посилюють його переконливість, забезпечують упливовість матеріалу, даючи йому оцінку (у публіцистичному). У художньому стилі до всіх цих функцій додається ще й зображальна, естетична. Всі ці функції представлені й у публіцистиці, але значно меншою мірою.

Практичне заняття № 9-10
Тема: Стилістичне використання омонімії та паронімії

Опрацювати такі питання**:**

1. Повна та часткова омонімія. Шляхи виникнення омонімів.
2. Стилістичні можливості омонімів у текстах різних стилів.
3. Пароніми як лексичне й стилістичне явище.
4. Паронімія як вада тексту.

Основні терміни та поняття: *омофони, омоформи, омографи, лексичні омоніми, міжмовна омонімія, парономазія,каламбур.*

Виконати завдання***:***

1. Із мови ЗМІ виписати по 5 речень з омонімами та паронімами. Визначити влучність та доречність їх уживання в тексті.

2. Скласти по 2 речення (українською та російською мовою) зі словами *баня, луна, люлька, рожа, сказ, трус*. Наведіть ще 3-4 приклади міжмовної омонімії.

3. Введіть у текст пароніми, поясніть різницю у значеннях*: особовий – особистий – особливий, абонент – абонемент, комунікативний – комунікаційний – комунікабельний, адреса–адрес, компанія–кампанія,*

професійний – професіональний, рідкий – рідкісний, мимохідь – мимохіть, інформативний – інформаційний.

4. Знайти випадки неправильного вживання омонімів та паронімів. Пояснити причини помилок, відкоригувати речення.

1) Він з успішністю впорається з поставленими перед ним задачами. 2) Комедія «Шумить Дніпро» – творча вдача всього колективу самодіяльного театру. 3) У вас, Миколо Петровичу, склалася хибна уява про цього хлопця. 4) Постріли і рев танків поступово зникали. 5) Чисте, кристалічне кохання зародилося у їх серцях. 6) Але все це мало його потішало. Неспокійна натура жадала творчості. 7) Конфіскація майна може бути застосована виняткова за рішенням суду. 8) На слідуючій неділі ми будемо здавати іспит. 9) Учні добре освоїли нову тему, про що свідчили їхні вірні відповіді на поставлені вчителем питання. 10) Я рахую, що не треба вмішуватися в особові справи колег по роботі.

5. Розкрийте дужки, вибираючи потрібне слово. Свій вибір обґрунтуйте.

1) *У пересувній (**торговій, торговельній**) мережі **(показники, покажчики**) цін обов`язково підписуються працівниками, (**відповідними, відповідальними**) за формування цін.* 2) *Ця земельна (**ділянка, дільниця**) була передана у власність громадянинові Пилипенку М.В. для ведення (**особового, особистого**) підсобного господарства.* 3) *Жителі Мюнхена люблять пішохідну зону, створену в центрі міста, цей досвід став у (**нагоді, пригоді**) владі інших міст ФРН.* 4) *В акціонерному товаристві посада голови правління (**виборча, виборна**).* 5) *Проведення виборів до Верховної Ради забезпечують **(виборчі, виборні**) комісії.* 6) *(**Громадський, громадянський**) мотив є одним із провідних у творчості В.Сосюри.* 7) *На сьогоднішньому занятті ми вчилися визначати типи синтаксичних (**відносин, відношень**).*

❖ Знайти у тексті омоніми, з`ясувати їх значення, довести, що це саме омоніми, а не полісемічне слово. Дати характеристику: визначити їх вид ((повні – неповні (якщо неповні, то які саме), лексичні, морфологічні, словотворчі)), шляхи виникнення. З`ясуйте, з якою стилістичною метою їх використано в тексті:

1) «- Ой, скажи, дай пораду, як прожити без долі?! – Як одрізана гілка, що валяється долі». 2) На гору вилізши, звелів собі «Гори!» І злізти вже не міг до ближніх із гори. 3) Поезії ясне світило, з тобою жить, тебе любить! Понад сто років ти світило І будеш вічно з нами жить! 4) І дні, яким нема відради, І виноградні теплі дні, Де тихо сплять старі досади, Зіщулившись на самім дні. 5) Запах вологий запах паші В сухому сяєві Стожар, І вже почав в багатті нашім Дрімати жар. 6) Як тільки світанок настав, гусак чимчикує на став. Проводить він там цілі дні, поживи шукає на дні.

Був холодний місяць_____, Лис ходив голодний,_____,
Всюди ліз, кудий й не_____, Замітав хвостищем_____.
До курей поліз у _____. Жук піймав звірину_____.
Пес до лиса мав_____, То й загриз його_____.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль, 2004.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
4. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – к., 1987.
6. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
8. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
9. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум. – Львів, 2003.
10. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
11. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.
12. Беднаж М. Із спостережень над польсько-українськими міжмовними омонімами // Вісник ЗДУ. Філологічні науки. — Запоріжжя: ЗДУ. - 1999. - №2.-С.5-8.
13. Дащенко Н. Розвиток поетичної образності шляхом звукової організації тексту // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. - Тернопіль, 1999. - С. 250-254.
14. Дащенко Н. Паронімічна атракція та звукосмислова організація поетичного тексту // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. - Тернопіль, 1997. - С.92-107.
15. Демський М.Т. Фраземна паронімія // Укр. мова і літ. в шк. - 1988. - №1.
16. Дика Н. Як правильно вживати слово "гривня" // Урок української. - 1999.- № 4-5.-С. 31-32.
17. Критенко А.П. Паронімія та її роль у мові // Мовознавство. - 1969. - №1.
18. Мукан Г.М. Багатозначність і омонімія //Укр. мова і літ. в шк. — 1970.-№8.

Довідкова література:

1. Волощак М.Й. Неправильно-правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами ЗМІ. - К.: Просвіта, 2000.
2. Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. - К., 2000.
3. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. -К., 1986.
4. Демська О.М., Кульчицький І.М. Словник омонімів української мови. – Львів, 1997.
5. Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. - К.,1997.
6. Культура мови на щодень / За ред. С.Я.Єрмоленко. - К., 2000. - С. 5-99.
7. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. - К.: Либідь, 2001.- С.80-108.
8. Словник української мови: В 11-ти т. - К., 1970-1980.

9. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання. - К., 1998, - С. 203-243.

Методичні вказівки

При підготовці ***першого питання*** плану необхідно засвоїти, що на перший погляд омонімія подібна до полісемії, але щодо змісту між цими двома явищами є істотна відмінність. Якщо кожне непряме (переносне, вторинне) значення багатозначного слова пов`язане з його прямим значенням, то омоніми такого спільного значення не мають, вони виявляють поміж собою лише зовнішній (звуковий) збіг. Тому кожне омонімічне слово у словниках витлумачується окремо, у окремі словниковій статті.

Відповідь на це питання передбачає розгляд груп і різновидів омонімів. За групами омоніми поділяються на повні, або абсолютні, і неповні, або часткові. Різновидами лексичних омонімів є омоформи, омофони і омографи. Зверніть увагу на синтаксичні, фразеологічні омоніми та омоніми, що існують на рівні власних назв.

Шляхи виникнення омонімів.

1. Омоніми, що утворилися в процесі засвоєння іншомовних слів.
2. Омоніми, що виникли на рідному ґрунті в процесі утворення нових слів за допомогою різних засобів словотворення від однакових чи різних коренів.
3. Омоніми, утворені внаслідок розпаду багатозначності слова.
4. Омоніми, що з'явилися внаслідок історичних змін у фонетичній системі української мови.

Дайте визначення міжмовної омонімії, наведіть приклади, вкажіть на помилки у вживанні міжмовних омонімів у журналістських текстах.

Готуючи відповідь ***на друге питання*** треба звернути увагу на те, що з допомогою омонімів створюється гра слів, каламбури, часом надається мові іронічного, гумористичного чи сатиричного забарвлення, омоніми забезпечують музичність фрази, проте через непродумане використання омонімів можливе виникнення двозначності в журналістському тексті. У мовленні на радіо й телебаченні може виникати омофонія, що найчастіше простежується на стикові двох слів, коли останній склад попереднього слова і перший склад наступного слова утворюють окреме слово. Міжмовні омоніми також можуть вживатися в каламбурах для досягнення комічного ефекту, але якщо в журналістських текстах вони використовуються без певної стилістичної настанови, це є помилкою, засвідчує незнання автором значення українського слова.

Відповідь на ***третє питання*** розпочніть з визначення паронімів, наведіть приклади. При цьому студенти повинні усвідомити, що паронімія тісно пов'язана з семантикою, а тому пароніми ніколи довільно не можуть використовуватися один замість іншого без певних стилістичних настанов. Далі з'ясуйте їх основні функції у журналістському тексті (створення каламбурів, вживання паронімів для семантичного зіставлення, використання паронімів у ролі заголовків). Зверніть увагу, що на основі паронімії будується стилістична фігура – парономазія. Охарактеризуйте її, наведіть приклади.

Суть поняття міжмовна паронімія докладно з'ясована в посібнику О.Пономарева «Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник». – К., 2001. – С. 108-109.

Опрацьовуючи ***четверте питання*** зверніть увагу, що звукова близькість паронімів спричиняє помилки в їх використанні. Типовою помилкою є вживання паронімів без спеціальної стилістичної настанови як вияв незнання справжнього значення слова. Не розрізнення міжмовних паронімів, близьких також до міжмовних омонімів, теж є причиною помилок. Щоб уникнути помилок, треба глибше вивчати значення слів рідної мови, користуватися словниками.

Практичне заняття № 11 – 12
Тема: Синоніми в стилістичному плані

Опрацювати такі питання**:**

1. Синоніми в мові та мовленні. Типи синонімів.
2. Використання синонімії в різних стилях мови.
3. Стилістичні функції евфемізмів та перифраз.

Основні терміни та поняття: *ідеографічні синоніми, стилістичні синоніми, абсолютні синоніми, ампліфікаційний ряд,евфемізм, дисфемізм, аксіоназва, перифраз.*

Виконати завдання*:*

1. Із мови ЗМІ виписати 5 речень із синонімами різних типів та 5 речень з евфемізмами та перифразами. Проаналізувати влучність та доречність їх уживання, визначити стилістичні функції.

2. Перепишіть речення, добираючи найточніше слово. Вмотивуйте свій вибір**.** 1) Біологічний та соціальний чинники посідають (*головне, чільне, вагоме, перше*) місце у структурі (*людини, персони, особистості*). 2) На (*погляд, думку*) більшості вчених, освіту (*майбутнього, прийдешності, майбуття*) характеризуватимуть комп`ютеризація, вседоступність й уніфікованість. 3) У нього щодня були якісь (*спішні, екстрені, шпаркі, термінові*) справи. 4) (*Помисли, думоньки, погляди*) О.Потебні мали великий вплив на розвиток стилістики. 5) На сьогоднішньому засіданні кафедри (*мовили, балакали, говорили*) про результати зимової сесії.

3. Користуючись словниками синонімів, підібрати по три пари прикладів для ілюстрацій тих випадків, коли стилістична функція синонімів визначається: а) вживанням у тому чи іншому стилі мови (напр.: *витратити* – нейтр., вживається у всіх стилях; *розтринькати* – просторіч., вживається у розмовному та художньому стилі);

б) належністю до тієї групи лексики, що знаходиться поза літературною мовою (напр.: *обличчя* – літ., *лице* – розм., *пика* – просторіч.; *багаття* – літ., *ватра* – діалект.);

в) хронологічною маркованістю (напр.: *актор* - літ., *лицедій* - застар.);

г) емоційно-експресивним забарвленням (напр.: *іти* – нейтр., *линути* – емоц., поет.).

4. Написати публіцистичний твір, використовуючи контекстуальні синоніми, евфемізми та перифрази. Визначити їх стилістичні функції.

- ❖ До поданих слів дібрати 4 - 6 синонімів, визначити їх тип та стильову й стилістичну маркованість.

Незвичайний, володар, велетень, траса, гарний, думати, давній, плакати, бігти, шум.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
3. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – к., 1987.
5. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
8. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів, 2001.
9. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум. – Львів, 2003.
10. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
11. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.
12. Критенко А.П. Паронімія та її роль у мові // Мовознавство. – 1989. - №1.
13. Євсєєва Г.П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі газет XX ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. - Дніпропетровськ, 2002.
14. Кобилянський І.Ю. Один із засобів експресії мови газети // Українське мовознавство. -К., 1985.-Вип. 13.- С. 104.
15. Коць Т. Лексична синонімія у ЗМІ й проблема кодифікації загальнолітературної норми // Українська мова: з минулого в майбутнє / 200-літтю «Енеїди» І.Котляревського присвячується. - К., 1998.
16. Ленець К. Деякі явища в лексичному складі мови преси // Там же.
17. Мельничайко В.Я. До питання про граматичну синоніміку //Укр.мова і літ. в шк. — 1990. - № 9.
18. Регушевський Є.С. Перифрази в українській мові //Укр. мова і літ. в шк. - 1994. - № 4.
19. Регушевський Є.С. Чи є у мові зайві слова? // Культура слова. - К., 1998.- Вип. 14.
20. Синоніми на вибір (про словники синонімів) // Урок української. -2001.- №9.-С. 63.
21. Соколова І.О. Перифрази у рекламному заголовку // Культура слова. - К., 1984. - Вип. 27. - С.31-38.

22. Сологуб Н.М. Перифрази у мові творів О.Гончара // Мовознавство.-1993. - №3.-С. 41-47.

Довідкова література:

1. Волощак М.Й. Неправильно- правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами ЗМІ. - К., 2000.
2. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К., 1986.
3. Демська О.М., Кульчицький І.М. Словник омонімів української мови. – Львів, 1997.
4. Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К., 1997.
5. Культура мови на щодень / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К., 2000.
6. Деркач П.М. Короткий словник синонімів української мови. – К., 1993.
7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К., 1993.
8. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів української мови. – К., 1988.
9. Полюга Л.М. Словник синонімів української мови. – К., 2001.
10. Словник синонімів української мови: У 2-х т. – К.. 1999 – 2000.

Методичні вказівки

Знайомлячись з цією лексичною групою слів, необхідно усвідомити суть самого поняття синонімії та значення терміна, в системі лексичних синонімів виділити групи, вміти навести приклади до кожної групи.

Студенти повинні пам'ятати, що явище синонімії безпосередньо пов'язане з багатозначністю. Тому в синонімічні ряди об'єднуються не просто слова в усій повноті їх семантики, а лише мінімальні спільні значення слів. Тільки однозначні слова синонімізуються в їх повному семантичному обсязі, багатозначні ж – вступають у синонімічні зв'язки якимсь одним із своїх значень. Крім загальномовних, в українській мові є так звані контекстуальні синоніми (навести приклади).

Слід врахувати і те, що в мові існують так звані абсолютні синоніми (басейн – водойма, генерація – покоління, міленіум – тисячоліття, бюст – погруддя, багаття – ватра), перифрази (серце козацтва – Хортиця, шляхово-транспортна пригода – аварія, коридори влади – уряд) та евфемізми (допустити неточність – замість збрехати, поважного віку – замість старий, навіки спочити – замість померти).

Готуючи відповідь на ***друге питання,*** треба запам'ятати, що синоніми вживаються для точного добору слова, для уникнення повторення одного і того ж слова в межах нешироkого контексту.

Використання синонімів у різних функціональних стилях неоднакове. Офіційно-діловий стиль, якому притаманне прагнення до граничної точності вислову (щоб уникнути неправильного тлумачення) використовує синоніми обмежено, в основному з метою пояснення й деталізації певних понять і явищь.

Синонімія як стилістичний засіб не характерна й для наукової мови, хоча тут вона представлена ширше, ніж в офіційно-діловому стилі, а використовується здебільшого як засіб контекстуального уточнення. Публіцистичному стилю властиве прагнення до експресії висловлювання (поряд з логізацією викладу), орієнтація на уснорозмовну форму мовлення. Тому синоніми використовуються тут досить широко, причому не лише загальномовні, а й контекстуальні. А в художньому стилі на першому плані функція естетично-зображальна. Тут широко використовуються емоційно-експресивні синоніми, які відзначаються яскравими супровідними відтінками значення. На основі синонімії будуються такі стилістичні фігури, як ампліфікація, градація, плеоназм.

Відповідь на ***третє питання*** необхідно розпочати з визначення понять «евфемізм», «дисфемізм» та «перифраз». Важливо зазначити, що переважне місце вживання евфемізмів – розмовна і художня мова. У ділових, офіційних текстах евфемізми доречні лише тоді, коли загальновживане слово аж надто експресивне або викликає небажані асоціації.

Місце переважного вживання перифраз – поетичні та публіцистичні тексти. Так, зокрема, у газеті перифраза – це засіб синонімічної заміни, який дозволяє в емоційно-експресивній формі висловити ставлення до зображуваного.

Практичне заняття №13
Тема: Стилістичне використання антонімії

Опрацювати такі питання**:**

1. Антонімія як лексичне явище.
2. Стилістичні функції антонімів у текстах різних стилів.
3. Стилістичні прийоми, побудовані на антонімії.

Основні терміни та поняття: *загальномовні та контекстуальні антоніми, антонімічна градація, антитеза, епітет-оксиморон, антонімічна іронія.*

Виконати завдання***:***

1. Із мови ЗМІ виписати 10 речень або заголовків, у яких є антоніми чи антитези. Визначте їх стилістичну функцію (протиставлення, зіставлення, стилістична градація та ін.).
2. До поданих слів доберіть антоніми. Введіть їх у речення та поясніть стилістичну функцію.

Підлий, абсолютний, авангард, егоїзм, аналіз, батьківщина, безсмертя, блискучий, важливий, свіжий.

3. Написати публіцистичний твір, використовуючи контекстуальні та загальномовні антоніми. Схарактеризуйте застосовані вами стилістичні прийоми використання антонімів**.**

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
3. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – к., 1987.
5. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
8. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум. – Львів, 2003.
9. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
10. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.
11. Критенко А.П. Паронімія та її роль у мові // Мовознавство. – 1989. - №1.
12. Журавель Н.В. Засіб експресії - антонімія // Культура слова. - К., 1981. - Вип.20.- С.32-34.
13. Кобилянський І.Ю. Один із засобів експресії мови газети // Українське мовознавство. -К., 1985.-Вип. 13.- С. 104.
14. Ленець К. Деякі явища в лексичному складі мови преси // Там же.
15. Регушевський Є.С. Чи є у мові зайві слова? // Культура слова. - К., 1998.- Вип. 14.

Довідкова література:

1. Волощак М.Й. Неправильно- правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами ЗМІ. - К., 2000.
2. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К., 1986.
3. Демська О.М., Кульчицький І.М. Словник омонімів української мови. – Львів, 1997.
4. Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К., 1997.
5. Культура мови на щодень / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К., 2000.
6. Калашник В.С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – К., 2001.
7. Полюга Л.М. Словник антонімів української мови. – К., 1999.
8. Словник синонімів української мови: У 2-х т. – К.. 1999 – 2000.

Методичні вказівки

Перше питання особливих труднощів не становить, однак студенти повинні закріпити, що значить саме поняття «антоніми», які слова можуть об'єднуватися в антонімічні пари (слова, які не мають будь-якої лексичної спільності, не можуть об'єднуватися в антонімічні пари), як антонімія пов'язана з полісемією.

Даючи відповідь на ***друге питання*** плану, насамперед варто з'ясувати, яку стилістичну роль виконують антоніми в публіцистичному стилі (вони вживаються для різкого й несподіваного зіткнення понять у заголовках; для протиставлення, розмежування понять за семантичними ознаками; для зіставлення, порівняння різних реалій і понять; для антонімічної градації понять, для їх розмежування; для застосування в контексті антонімічної іронії – самоіронії).

Готуючи ***третє питання***, необхідно засвоїти, що антонімія лежить в основі таких художньо-зображальних прийомів, як антитеза, епітет-оксиморон, іронічне зіставлення. Антитеза може бути простою і складною. Крім того, антонімія використовується як композиційний засіб: за її принципом складаються афоризми, гумористичні й сатиричні вислови, байки, гуморески

Практичне заняття № 14-15
Тема: Лексика іншомовного походження зі стилістичного погляду

Опрацювати такі питання**:**

1. Групи лексики СУМ за походженням.
2. Стилістична роль іншомовної лексики у різних стилях СУМ. Критерії використання лексики іншомовного походження.
3. Росіянізми в телевізійному мовленні й у газетному тексті.

Основні терміни та поняття: *лексичне запозичення, калькування, інтернаціоналізми, варваризми, екзотизми, оказіоналізми; лексичні, граматичні та синтаксичні росіянізми*

Виконати завдання***:***

1. Із мови ЗМІ виписати 10 речень з варваризмами та екзотизмами. Визначте доречність їх використання, за необхідності – подайте тлумачення.
2. Доберіть до іншомовних слів українські відповідники та навпаки. Визначте різницю у використанні та сферу функціонування цих слів.
   a) Дикція, демонструвати, кореспонденція, репресія, компенсувати, потенціал, акумулювати, дефект, експертиза, ранг, санкція, субсидія, де-юре, конкуренція, конфронтація, одіозний, грандіозний.
   b) Терпимість, рівновага, передмова, згода, дорадчий, вільний, підкуп, перелік, безперервно, докорінний, затверджений, занепад, переселення, рішення, таємний, запас, виправляти.
3. Визначте правильність уживання слів іншомовного походження, поясніть їх значення. Відредагуйте речення.
   1) Контекст вашої думки мені незрозумілий.
   2) Наша фірма зафрахтувала величезну вантажівку на тиждень.
   3) Директор і його заступники – це справжній бомонд нашого заводу.
   4) У магазині представлено широкий діапазон продуктів харчування.

5) Я ще вчора записався на аудиєнцію до лікаря. Він фахівець найвищого рангу.

6) Розмова короля з сином у другому акті була найяскравішим монологом спектаклю.

7) Чого ти влаштовуєш інтервенцію у наші стосунки з Сашком?

8) Кардіограма на стенді відображала результати роботи колективу у II півріччі.

9) Учора я допомагав транспортувати валізу зовсім незнайомій бабусі.

10) Я купив фрукти і торт. Це буде моя контрибуція у вечірку.

11) Лауреатами районної олімпіади з математики стали 2 десятикласники 31 школи.

4. Побудувати речення (висловлювання) з наведеними словами так, щоб у тексті розкрився їх зміст:
Інсинуація, лояльність, тенденційність, хронотоп, вербалізм.

5. Перекладіть вирази українською мовою, уникаючи калькування.

Бросаться в глаза, в конце концов, в порядке исключения, в противном случае, ввести закон в силу, вы правы, вынести благодарность, выписка из протокола, зайти в тупик, круглый год, на мой взгляд, на протяжении недели, на ступень выше, заказное письмо, наносить вред, не в состоянии решить, пользоваться успехом, ужесточить требования, в двух словах.

❖ Опрацювати статті:

а) Кибальчич В.М. Відтворення елементів національної специфіки у лексиці двомовної газети // Засоби мас. інформації й утвердження держ.суверенітету: Зб.мат.наук.-практ.конф. – Львів: Світ, 1993. – С.132 – 136.

б) Степаншин Б. Іншомовна лексика в українському мовленні // Київ. – 2002. - № 11. – С.152 – 155.

❖ Із мови ЗМІ, рекламних оголошень виписати 10 речень із росіянізмами різних видів. Запропонуйте правильний варіант.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
2. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль, 2004.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005.
4. Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів. – Львів, 2003.
5. Кравець Л.В. Стилістика української мови. Практикум. – К., 2004.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилістика української мови. – К., 2003.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
8. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум. – Львів, 2003.
9. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002.
10. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. – Львів, 2004.

11. Бондар М. Англіцизми в сучасній українській мові // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наук, конференції 28-29 травня 2001 року. - К., 2002.-С. 213-215.
12. Бортняк А. Про звукове калькування // Урок української. - 2001. - № 11.- С. 22.
13. Власенко В.В. Калькування в українській мові: стан і статус // Культура народов Причерноморья. Науч. жур. – 2002. - № 32. – С. 256 – 257.
14. Деліянова П., Мартіні О. Італійська запозичена лексика в українській мові: сфера культури // IV Міжнародний конгрес україністів / Доповіді та повідомлення. - К., 2002. - С. 399.
15. Каранська М. Учімося ж мовити - без словоблудства // Дивослово. – 1999 - №7.
16. Клименко Н., Скарбницька Н. Шоу запозичених слів // Бібліотечний вісник. - 1996. - № 4.
17. Ломовцева А. Новітні англізми в українській мові і проблема лексичної варіантності // Українська мова. - 2003. - № 1. - С. 96.
18. Олексієнко С.І. Про лексико-семантичний розвиток запозичень // Мовознавство. - 1996. - № 3.
19. Полюга Л.М. Чистота рідної мови - це рівень культури людини //Вісник ЛДУ. - Львів, 2003. - С. 33-37.
20. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч.посібник. - К., 2001. -С. 125-134.
21. Пономарів О.Д. Специфічна українська лексика грецького походження // Мовознавство. - 1973. - № 5.
22. Руда О.Г. Комунікативна невдача в контексті українсько-російської двомовності (жанр анекдоту) // Ученые записки Таврического нац. ун-та. – Симферополь, 2005. - Т. 18 (57). - №1. Филология. – С.161. – 164.
23. Руда О.Г. Мовна та комунікативна некомпетентність як джерело виникнення комунікативної невдачі (аспект українсько-російського білінгвізму) // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2004. - №632. Серія «Філологія». Вип. 42. – С. 258 – 262.
24. Стишов О.А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця XX ст. // Мовознавство. - 1999. - № 1.
25. Степаншин Б. Іншомовна лексика в українському мовленні // Київ. – 2002. - №11. – С.152 – 155.
26. Цимбалюк Ю.В. Слова латинського походження в українській мові // Укр. мова та літ. в шк. - 1970. - № 2.
27. Халимоненко Г.І. Тюркізми в термінології стратегії і тактики війська Запорозького // Українське мовознавство. - К., 1992. - Вип. 19.

Довідкова література:

1. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. - К.:, 1998.
2. Коломієць М.П., Молодова Л.В. Словник іншомовних слів. - К., 1998.
3. Ленець К.В., Ставицька Л.О. Короткий російсько-український словник

контрастивної лексики. - К., 2002.
4. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Шевчук С.В. Російсько-український і українсько-російський словник: Відмінна лексика. - К., 1992.
5. Полюга Л.М. Найпоширеніші нові чужомовні запозичення // Полюга Л.М. Словник синонімів української мови. - К., 2001. - С. 239-245.
6. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. - К., 1985.
7. Словник іншомовних слів / За ред. Л.О. Пустовіт. - К., 2000.
8. Словник іншомовних слів / Укл. С.Морозов. - К.:, 2000.
9. Сучасний словник-мінімум іншомовних слів. - К., 1999.

Методичні вказівки

Готуючи ***перше питання***, необхідно засвоїти головне: вся лексика сучасної української літературної мови з погляду її походження поділяється на дві великі групи – споконвічно українську і запозичення. Споконвічно українська лексика в свою чергу включає лексику індоєвропейського походження, лексику праслов'янського походження та власне українську лексику. Називаючи той чи інший шар лексики з погляду походження, треба вміти проілюструвати свою відповідь прикладами. У власне українській лексиці бажано виділити тематичні групи та вказати на її специфічні особливості.

Говорячи про запозичення треба знати, чим іншомовні слова відрізняються від запозичених, яким шляхом зайшли іншомовні елементи в українську лексику. Серед слів іншомовного походження виділяють інтернаціоналізми, екзотизми, варваризми, запозичення і власне іншомовні слова. Особливу увагу слід звернути на зовнішні ознаки запозичень. Розрізняють запозичення лексичне, словотвірне, морфологічне, семантичне, а також калькування.

Відповідь на ***друге питання*** передбачає аналіз стилістичної ролі іншомовної лексики у різних стилях української мови. З точки зору наявності чи відсутності додаткових експресивно-емоційних значень таких слів усі вони можуть бути поділені на запозичення, засвоєні мовою (стилістичні можливості цих слів не пов`язуються вже з їх походженням), і власне іншомовні слова (які характеризуються чужорідністю звучання, що зумовлює їх стилістичні особливості. Окремо стоять різні типи індивідуально-авторських запозичень.

Зверніть увагу на те, що останнім часом у ЗМК з`явилася мода на використання іншомовних слів, особливо англіцизмів, які ведуть до засмічення мови. Надуживання чужомовною лексикою свідчить про недостатнє знання словесного багатства рідної мови. Уміле, доцільне використання іншомовних слів у ЗМІ має велике пізнавально-естетичне значення. Майстерне поєднання іншомовних і українських слів зі стилістичною метою створює своєрідний емоційний заряд висловлювання, підкреслює думку, посилює сприйняття написаного.

У публіцистичних текстах нерідко для створення колориту зображуваного середовища вживають екзотизми (слова, запозичені українською мовою з інших мов для позначення реалій життя іншого народу чи країни) й варваризми (іншомовні слова та звороти, що не стали загальновживаними, повністю не

засвоїлися в мові). Варваризми, як правило, зберігають іншомовну графічну форму слова (tet-a-tet, alma mater).

У тих випадках, коли іншомовного лексичного запозичення, ще достатньо не засвоєного українською мовою, в журналістському творі не можна уникнути, треба використовувати різні способи введення іншомовного слова в текст, що полегшать його сприйняття:

1. Після малозрозумілого іншомовного слова в дужках подати український відповідник за першого вживання цього слова в тексті;
2. Обіграти іншомовне слово в тексті, з'ясувавши його значення для читачів;
3. Подати визначення прямо в тексті;
4. Дати посилання внизу колонки (сторінки) в газеті чи рухомим рядком на телеекрані;
5. За насиченості тексту порівняно новими іншомовними лексичними запозиченнями подати в кінці його короткий словничок іншомовних слів.

У відповіді на ***третє питання*** необхідно з'ясувати, що вкладається в поняття «калька», охарактеризувати два типи кальок (словотворчі й семантичні). Особливу увагу слід звернути на використання у мові ЗМІ невмотивованих росіянізмів (Див. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. - К., 2001. - С. 129-134; Капелюшний А.О. Стилістика. Редагування журналістських текстів: Практичні заняття. - Львів, 2003. - С.58-65).

Коли йдеться про помилкове вживання росіянізмів, то переважно мають на увазі лексичні росіянізми, здебільшого не беручи до уваги граматичних, орфоепічних, синтаксичних та ін. Проте варто зауважити, що будь-які росіянізми, вжиті без спеціальної стилістичної настанови, є вкрай небажаним явищем у мові мас-медіа, оскільки вони не просто тиражують помилки, а й руйнують саму «структуру української мови». Ці помилки через частоту їх повторюваності масовий глядач (читач) починає сприймати як певну «норму», як зразок для наслідування.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Питання до І модульного контролю

1. Сучасна українська літературна мова як основа стилістики.
2. Загальнонародна мова та її складники. Поняття „сучасна українська літературна мова” .
3. Дві форми української літературної мови. Засоби кодифікації мови.
4. Норми сучасної української мови.
5. Стилістика та її різновиди. Предмет і завдання стилістики.
6. Завдання практичної стилістики, її місце в системі журналістської освіти.
7. Основні поняття й категорії стилістики. Визначення стилю мови.
8. Стилістично марковані та стилістично нейтральні мовні одиниці.
9. Стилістична норма в мові й у мовленні.
10. Роль засобів масової інформації в поширенні норм української літературної мови.
11. Характеристика функціональних стилів СУЛМ.
12. Стилі мови та стилі мовлення.
13. Інформативно-впливова та соціально-оцінна функція публіцистичного стилю, його місце в системі стилів СУЛМ.
14. Лексичні засоби стилістики.
15. Диференціація лексики української мови за стилістичними ознаками.
16. Стилістична виразність. Сполучуваність слова.
17. Значення полісемії в різних стилях мови.
18. Стилістичні прийоми, побудовані на багатозначності слова.
19. Тропи в в різних стилях мови. Різновиди тропів у мас-медійних текстах.
20. Метафора та епітет як стилістичні засоби.
21. Особливості метонімічного перенесення у мові ЗМК.
22. Стилістична роль синекдохи у політичному та мас-медійному дискурсі.
23. Гіпербола та мейозис у публіцистичних текстах.
24. Використання іронії та парадоксу в мові масової комунікації.
25. Персоніфікація й алегорія як стилістичні прийоми.
26. Стилістичні функції порівняння.
27. Особливості функціонування метафори та її різновидів у різних стилях.
28. Шляхи виникнення омонімів.
29. Стилістичні можливості омонімів у текстах різних стилів.
30. Пароніми як лексичне й стилістичне явище. Паронімія як вада тексту.
31. Синоніми як лексичне і стилістичне явище. Типи синонімів.
32. Використання синонімії в різних стилях мови.
33. Стилістичні функції евфемізмів та перифраз.
34. Антонімія як лексичне явище.
35. Стилістичні функції антонімів у текстах різних стилів.
36. Стилістичні прийоми, побудовані на антонімії.

Питання до ІІ модульного контролю

1. Групи лексики СУМ за походженням.
2. Стилістична роль іншомовної лексики у різних стилях СУМ.
3. Критерії використання лексики іншомовного походження.
4. Росіянізми в телевізійному мовленні й у газетному тексті.
5. Термінологія як компонент української лексики. Характеристика термінів та вимоги до них.
6. Способи введення термінів у тексти різного призначення.
7. Особливості вживання термінів у публіцистичному стилі.
8. Канцеляризми та штампи у мові ЗМІ. Способи їх уникнення.
9. Стереотипи у мас-медійному комунікативному просторі.
10. Способи уникнення стереотипів у журналістській роботі.
11. Неологізми загальномовні й авторські. Причини появи та способи їх творення.
12. Стилістичні можливості неологізмів. Оказіоналізми в засобах масової інформації.
13. Різновиди та групи застарілої лексики в сучасній українській мові.
14. Номінативні та стилістичні функції історизмів.
15. Архаїзми зі стилістичного погляду.
16. Стилістичні можливості застарілої лексики у текстах різних стилів.
17. Професіоналізми. Їх типи, способи творення.
18. Особливості використання професіоналізмів у текстах різних стилів та у мові ЗМІ.
19. Види жаргонної лексики. Специфіка уживання жаргонізмів та арготизмів в окремих функціональних стилях.
20. Склад та стилістичні особливості розмовної лексики. Особливості її використання у мові ЗМК.
21. Просторічна лексика зі стилістичного погляду. Порівняльна характеристика розмовної та просторічної лексики.
22. Номінативні та стилістичні функції діалектизмів.
23. Межі використання розмовних, просторічних та діалектних елементів у літературній мові, зокрема в засобах масової інформації.
24. Поняття про етимологію. Внутрішня форма слова.
25. Деетимологізація та її роль у мові. Народна етимологія.
26. Стилістичні можливості внутрішньої форми слова в художніх, публіцистичних та наукових текстах.
27. Структурні типи фразеологічних одиниць.
28. Фразеологічні звороти за їх походженням та генетичними зв`язками.
29. Номінативні функції фразеологізмів. Контамінація фразеологічних зворотів.
30. Використання фразеології в різних стилях мови.
31. Відтворення фразеологічних одиниць у перекладах з однієї мови на іншу.
32. Експресивно-емоційна роль фразеологічних зворотів у різних видах ЗМІ.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ з курсу «ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА»

Тема: Термінологічна лексика в різних стилях мови

Опрацювати такі питання:

1. Термінологія як компонент української лексики. Характеристика термінів та вимоги до них.
2. Способи введення термінів у тексти різного призначення.
3. Особливості вживання термінологічної лексики у публіцистичному стилі.
4. Канцеляризми та штампи у мові ЗМІ.

Виконати завдання***:***

1) Виписати із мови ЗМІ 10 речень з термінами. Проаналізуйте спосіб їх введення у текст. Запропонуйте власний.
2) Назвати по 5 термінів з 10 різних галузей знань.
3) Написати журналістський твір, використовуючи терміни. Обгрунтуйте прийоми їх уведення у текст.
4) Виписати з текстів будь-яких жанрів публіцистичного стилю речення з мовними штампами та канцеляризмами (мінімум 10). Відредагуйте речення.

Методичні вказівки

Відповідь на ***перше питання*** необхідно розпочати з визначення понять «термінологія», «термін» та пояснити основні вимоги до термінів. Треба зазначити, що терміни поділяються на загальновживані та вузькоспеціальні, а також існують терміни-дублети. Від термінів треба відрізняти номенклатурні назви.

Готуючи відповідь на ***друге питання,*** треба запам'ятати, що *введення термінів у текст* може здійснюватись у таких формах: 1) Безпосереднє визначення.

2) Поступове підведення до терміна, тобто термін називається після розгорненого опису поняття.

3) Аналогізація, тобто використання при введенні терміна подібних, відомих читачеві прикладів.

4) Ще один спосіб введення терміна у текст – його етимологізація, тобто пояснення походження.

5) Терміни можуть бути пояснені в дужках або у виносці під текстом.

6) Синонімічне ведення – поряд ставиться термін і не термінологічна, загальномовна, часом описова назва цього ж поняття. Наведіть приклади на кожний спосіб введення термінів.

У суто наукових текстах, призначених для фахівців певної галузі, терміни не пояснюються. У науково-популярній та навчальній літературі терміни й номенклатурні назви вводяться з певними застереженнями і поясненнями. У публіцистичному стилі правила введення термінів у текст схожі на ті, які висуваються до іншомовних слів.

Відповідь на ***третє питання*** передбачає аналіз стилістичної ролі термінологічної лексики у публіцистичному стилі. Усі нехудожні стилі СУЛМ широко користуються термінами у їх прямому значенні, бо термінологія збагачує можливості точного і несуперечливого, логічно переконливого і водночас лаконічного спілкування у найрізноманітніших сферах людського життя.

Термінологічна лексика широко використовується в публіцистичному стилі, що зумовлюється відповідною тематикою публікацій, в яких висвітлюються досягнення сучасної науки та новітні технології. Однак наявність такої лексики не повинна ускладнювати сприймання тексту. Тут терміни вживаються не лише для того, щоб назвати поняття, а й для того, щоб з`ясувати його зміст. Підставою добору терміна повинна бути точність, а не новизна, нагальна необхідність, а не мода, потреба, а не звичка.

Опрацьовуючи ***четверте питання*** зверніть увагу, що поняття *штамп, шаблон, трафарет* мають негативно-оцінну семантику, позначаючи переважно бездумне, невдале використання мовних засобів. Цим вони відрізняються від нейтральних понять *стандарт, стереотип, кліше*, які мають інформативно-необхідний характер і належать до галузі доцільного використання готових формул і, відповідно, до комунікативних вимог певних мовленнєвих сфер.

Канцеляризми – це слова й вислови з офіційно-ділового мовлення, вжиті за його межами. Таке їх використання, особливо у мові ЗМІ, є небажаним, якщо воно не виправдане певною стилістичною чи естетичною настановою (тобто не є засобом мовної характеристики персонажа, засобом створення комічного ефекту.

Штампи – мовні звороти, що багато разів механічно повторюються без творчого доопрацювання, внаслідок чого послаблюється їх лексичне значення та стирається експресивність. Наведіть ознаки канцеляризмів та штампів.

Способи уникнення канцеляризмів у журналістських текстах такі:

1) заміна розщепленого присудка простим дієслівним присудком (виконати роботу – *зробити)*;
2) написання скороченого означення повністю (*мінеральні добрива, державне замовлення*);
3) заміна віддієслівних іменників дієсловами та дієприслівниками (*виконуємо завдання для того, щоб повніше задовольнити потреби населення в зручному взутті – або для того, що населення ходило в зручному взутті* тощо);
4) заміна «нових прийменників» простими, непохідними прийменниками (*у використанні сировини; через складні обставини*).

Тема: Стилістичний потенціал хронологічно маркованої лексики

Опрацювати такі питання:

1. Неологізми загальномовні й авторські. Причини появи, та способи їх творення.

2. Стилістичні можливості неологізмів. Оказіоналізми в засобах масової інформації.
3. Номінативні та стилістичні функції історизмів.
4. Архаїзми зі стилістичного погляду.

Виконати завдання***:***

1. Виявити в газетних текстах неологізми та оказіоналізми, значення яких варто було б додатково пояснити читачам; дати відповідну довідку.
2. Опрацювати статтю Ленець К.В. Лексичні зміни та їх відображення в мові сучасної преси // Мовознавство. – 1998. - № 6. – С. 41 – 47.
3. Письмово проаналізувати кілька публіцистичних текстів, у яких вжиті історизми й архаїзми. Відзначити, чи всі вони є зрозумілими для аудиторії, за необхідності – подати власні тлумачення.

Методичні вказівки

Готуючи питання про ***неологізми,*** слід визначити групи загальномовних та індивідуально-авторських. Варто звернути увагу на способи їх творення та проаналізувати функції неологізмів у публіцистичному стилі (підкреслюють новизну понять, які позначають; посилюють експресію вислову; називають поняття, на позначення якого немає іншого слова в мові, вводячи нову назву в обіг; є засобом створення комічного ефекту).

У відповіді на ***третє та четверте питання*** особливу увагу слід звернути на особливості застарілої лексики. Треба чітко розрізняти історизми (волость, сагайдак, очіпок) і архаїзми (вікторія, бран, лицедій). Бажано засвоїти основні семантичні групи історизмів. Необхідно також зазначити, якими можуть бути застарілі слова за походженням (власне українські, старослов'янізми та запозичені).

У публіцистичних творах історизми можуть використовуватися для зіставлення фактів сучасності з подіями, що відбувалися в минулому; як опорні слова перифраз.

Архаїзми в мові ЗМІ вживаються для відтворення колориту доби; надання текстові піднесеності, урочистості, небуденності; створення комічного ефекту.

Застаріла, переосмислена раніше лексика з пасивного фонду мови знову починає вживатися в прямому й переносному значенні з позитивними конотаціями. Навести приклади.

Тема: Мовні й стилістичні функції професіоналізмів, жаргонізмів та арготизмів

Опрацювати такі питання:

1. Професіоналізми. Їх типи, способи творення.
2. Особливості використання професіоналізмів у текстах різних стилів та в мові ЗМІ.

3. Види жаргонної лексики. Специфіка уживання жаргонізмів та арготизмів в окремих функціональних стилях.

Виконати завдання***:***

1. Записати по 10 прикладів слів-професіоналізмів журналіста та термінів журналістикознавства, пояснити їх значення. Проаналізуйте відмінність між професіоналізмами та термінами.
2. Написати журналістський твір будь-якого жанру, висвітливши специфіку певної професії. Поясніть особливості та необхідність уживання в ньому професіоналізмів.

Методичні вказівки

Готуючи відповідь на ***перше питання***, необхідно звернути увагу на відмінності між термінами та професіоналізмами. Навести приклади термінів та професіоналізмів із журналістської діяльності.

Опрацьовуючи цю тему, необхідно вміти не тільки виділити групи слів з погляду стилістичного використання, але й дати їм характеристику. Слід звернути особливу увагу на використання цих шарів лексики в ЗМК.

У мові мас-медіа взаємодіють елементи різних стилістичних шарів словникового складу української мови. Сюди проникає також літературно ненормативна лексика – молодіжний сленг, суржик, елементи розмовної лексики, вульгаризми, абсцентна лексика.

Інтенсивна жаргонізація виявляється як у входженні в мову молодіжних і жаргонних слів, так і соціальних діалектизмів, які раніше рідко з'являлися в мові преси.

Надання пресою переваги зниженій лексиці психологічно пояснюється деякими дослідниками тим, що цей табуйований максимально пласт не був дискредитований слововживанням так званих застійних часів, тому за ним не закріпилися негативно-оцінні конотації. Таке слововживання в пом'якшеній формі відображає мовні уподобання суспільства, що прагне подекуди в зниженій лексиці віднайти засоби адекватної номінації явищ дійсності.

Відповідаючи на ***третє питання***, необхідно пам’ятати, що професіоналізми, жаргонізми та арготизми належать до лексики обмеженого функціонування. Це значить, що мовлення окремих професійних та соціальних груп населення має певні особливості в доборі та використанні слів загальнонародної мови, що дає підстави говорити про існування соціодіалекту. Соціальний діалект – це різновид загальнонародної мови, який характеризується специфічними лексичними та фразеологічними засобами, вживаними в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ
з курсу «ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА»

Із газетних публікацій, теле- та радіоповідомлень, рекламних оголошень виписати:

1) 5 речень з багатозначними словами. Поясніть особливості їх використання;
2) із зазначенням газетних жанрів навести 7 прикладів вживання слів з експресивним забарвленням і з`ясувати доцільність або недоцільність їх використання саме в цьому тексті;
3) 10 тропів, які є джерелом образності. Визначити їх вид та стилістичну функцію;
4) по 5 речень з омонімами та паронімами. Визначити влучність та доречність їх уживання в тексті;
5) 5 речень із синонімами різних типів та 5 речень з евфемізмами та перифразами. Визначити стилістичні функції;
6) 7 речень або заголовків, у яких є антоніми чи антитези. Визначте їх стилістичну функцію.
7) 7 речень з іншомовними словами. Визначте доречність їх використання та спосіб введення у текст;
8) 10 речень із росіянізмами різних видів. Запропонуйте правильний варіант;
9) 7 речень з термінами. Проаналізуйте спосіб їх введення у текст. Запропонуйте власний;
10) 10 речень з мовними штампами та канцеляризмами. Відредагуйте їх;
11) разом з реченнями виписати 7 – 10 слів, які з`явилися або набули нового значення в останні роки. Визначити їх влучність та доцільність в даному контексті, а також до яких семантичних груп лексики належать ці неологізми;
12) виписати 7 – 8 речень з фразеологічними зворотами, визначити їх тип та різновид трансформації (якщо є). Пояснити значення та стилістичну роль.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ З КУРСУ «ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА», ЩО ВИНОСЯТЬСЯ НА ЕКЗАМЕН

1. Питання до всього курсу
2. Сучасна українська літературна мова як основа стилістики.
3. Загальнонародна мова та її складники. Поняття «сучасна українська літературна мова» .
4. Дві форми української літературної мови. Засоби кодифікації мови.
5. Норми сучасної української мови.
6. Стилістика та її різновиди. Предмет і завдання стилістики.
7. Завдання практичної стилістики, її місце в системі журналістської освіти.
8. Основні поняття й категорії стилістики. Визначення стилю мови.
9. Стилістично марковані та стилістично нейтральні мовні одиниці.
10. Стилістична норма в мові й у мовленні.
11. Роль засобів масової інформації в поширенні норм української літературної мови.
12. Характеристика функціональних стилів СУЛМ.
13. Стилі мови та стилі мовлення.
14. Інформативно-впливова та соціально-оцінна функція публіцистичного стилю, його місце в системі стилів СУЛМ.
15. Лексичні засоби стилістики.
16. Диференціація лексики української мови за стилістичними ознаками.
17. Стилістична виразність. Сполучуваність слова.
18. Значення полісемії в різних стилях мови.
19. Стилістичні прийоми, побудовані на багатозначності слова.
20. Тропи в різних стилях мови. Різновиди тропів у мас-медійних текстах.
21. Метафора та епітет як стилістичні засоби.
22. Особливості метонімічного перенесення у мові ЗМК.
23. Стилістична роль синекдохи у політичному та мас-медійному дискурсі.
24. Гіпербола та мейозис у публіцистичних текстах.
25. Використання іронії та парадоксу в мові масової комунікації.
26. Персоніфікація й алегорія як стилістичні прийоми.
27. Стилістичні функції порівняння.
28. Особливості функціонування метафори та її різновидів у різних стилях.
29. Шляхи виникнення омонімів.
30. Стилістичні можливості омонімів у текстах різних стилів.
31. Пароніми як лексичне й стилістичне явище. Паронімія як вада тексту.
32. Синоніми як лексичне і стилістичне явище. Типи синонімів.
33. Використання синонімії в різних стилях мови.
34. Стилістичні функції евфемізмів та перифраз.
35. Антонімія як лексичне явище.
36. Стилістичні функції антонімів у текстах різних стилів.
37. Стилістичні прийоми, побудовані на антонімії.
38. Групи лексики СУМ за походженням.
39. Стилістична роль іншомовної лексики у різних стилях СУМ.
40. Критерії використання лексики іншомовного походження.

41. Росіянізми в телевізійному мовленні й у газетному тексті.
42. Термінологія як компонент української лексики. Характеристика термінів та вимоги до них.
43. Способи введення термінів у тексти різного призначення.
44. Особливості вживання термінів у публіцистичному стилі.
45. Канцеляризми та штампи у мові ЗМІ. Способи їх уникнення.
46. Стереотипи у мас-медійному комунікативному просторі.
47. Способи уникнення стереотипів у журналістській роботі.
48. Неологізми загальномовні й авторські. Причини появи та способи їх творення.
49. Стилістичні можливості неологізмів. Оказіоналізми в засобах масової інформації.
50. Різновиди та групи застарілої лексики в сучасній українській мові.
51. Номінативні та стилістичні функції історизмів.
52. Архаїзми зі стилістичного погляду.
53. Стилістичні можливості застарілої лексики у текстах різних стилів.
54. Професіоналізми. Їх типи, способи творення.
55. Особливості використання професіоналізмів у текстах різних стилів та у мові ЗМІ.
56. Види жаргонної лексики. Специфіка уживання жаргонізмів та арготизмів в окремих функціональних стилях.
57. Склад та стилістичні особливості розмовної лексики. Особливості її використання у мові ЗМК.
58. Просторічна лексика зі стилістичного погляду. Порівняльна характеристика розмовної та просторічної лексики.
59. Номінативні та стилістичні функції діалектизмів.
60. Межі використання розмовних, просторічних та діалектних елементів у літературній мові, зокрема в засобах масової інформації.
61. Поняття про етимологію. Внутрішня форма слова.
62. Деетимологізація та її роль у мові. Народна етимологія.
63. Стилістичні можливості внутрішньої форми слова в художніх, публіцистичних та наукових текстах.
64. Структурні типи фразеологічних одиниць.
65. Фразеологічні звороти за їх походженням та генетичними зв`язками.
66. Номінативні функції фразеологізмів. Контамінація фразеологічних зворотів.
67. Використання фразеології в різних стилях мови.
68. Відтворення фразеологічних одиниць у перекладах з однієї мови на іншу.
69. Експресивно-емоційна роль фразеологічних зворотів у різних видах ЗМІ.

Короткий термінологічний словник

Абсурд — безглузді твердження; вислови, позбавлені раціонального змісту.
Автентичний текст — достовірний текст певного автора.
Автореферат — короткий виклад автором змісту своєї наукової праці.
Авторські слова — 1) грам.: слова, з допомогою яких до тексту вводять пряму мову; 2) слова, що належать тільки певному автору і не підлягають змінам: авторські слова Тараса Шевченка, авторські слова Івана Франка.
Агітаційна промова — промова, що зосереджується на якому-небудь політичному питанні, ідеї, факті, містить заклик до певної діяльності й адресована до широких мас.
Адаптація — пристосування тексту до можливостей сприймання читача.
Активний словник — запас слів, які мовець не тільки розуміє, а й практично використовує в усній та писемній мові.
Актуалізація — реалізація можливостей мовних одиниць відповідно до стилістичної мети спілкування: семантико-стилістичне наголошення, змістове виокремлення мовних одиниць за несподіваними мовними зв'язками.
Акцент — особливості вимови, що зумовлені специфікою артикуляційної бази рідної мови і виявляються у мовленні нерідною мовою.
Алегорія — образ, в якому зображення має переносне значення; вираження ідеї в предметному образі: *лисиця — хитрість, осел — тупа упертість.*
Алітерація — стилістичний прийом повторення однакових або близьких за акустико-артикуляторними ознаками приголосних звуків з метою створення звукового образу або фону: *Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, так наші молоти гриміли раз у раз* (І. Франко).
Алогізм — несумісність, яка породжується невідповідністю граматичного руху мови значеннєвому.
Ампліфікація — прийом традиційної риторики, що полягає у зумисному нагромадженні кількох схожих означень для підсилення певного явища.
Амфіболія — структури, що допускають двозначне тлумачення. Амфіболія розуміється як стилістичний ефект загадковості або як недогляд, який можна усунути перебудовою речення.
Анадиплоза — фігура, що поєднує одним словом чи конструкцією передню строфу (чи речення) з наступною.
Анаклаза — прийом фоностилістики, що створює ефект скандування розривом складів, подовженням звуків.
Анаколуф — стилістична фігура, в основі якої лежить граматична неузгодженість членів речення, зміщення конструкцій, порушення синтаксичних зв'язків.
Аналогія — тенденція до збереження відповідності між думкою і виразом.
Анантаподотон — стилістична фігура, що є різновидом анаколуфа. З двох елементів парного виразу вживається тільки перший*: Нема на світі України, немає другого Дніпра...* (Т. Шевченко).
Анантаксис — вставляння звуків для евфонічного звучання, полегшення вимови (*зі мною, зо дна*). Анантаксисом називають і «паразитичні звуки» в живому мовленні: *о-о-о, е-е-е...*

Анафора — стилістична фігура, що створюється повторенням одних і тих самих елементів мови на початку кожного паралельного ряду: рядка, строфи, абзацу. Анафора буває звукова, лексична, морфемна, синтаксична.

Анекдот — коротке усне жартівливе оповідання про якийсь випадок чи ситуацію з несподіваним дотепним закінченням.

Антитеза — стилістична фігура, що характеризується симетричною будовою і різким протиставленням понять, образів, думок.

Антифразис — стилістична фігура, яка будується на вживанні слова в протилежному значенні*: страшенно гарна.*

Антоніми — стилістичні засоби (переважно лексеми з протилежним значенням) для створення виразного контрасту.

Антономазія — стилістичний засіб оцінної експресії, що досягається заміною власної назви описовим зворотом: *Безсмертний Кобзар* (про Т. Шевченка).

Апокопа — скорочення слів у результаті випускання звуків.

Апосіопезис – стилістична фігура, що утворюється несподіваною паузою, яка розриває конструкцію. Використовується для вираження вагань або емоцій, розпачу мовця.

Апорія — фігура думки, в якій відповіддю на запитання буде весь наступний текст.

Апостроф(а) – широка фігура думки, в якій оповідь переривається звертанням до когось одного зі слухачів або читачів. Апострофа може мати різний риторичний зміст і мовну конфігурацію. Це може бути моралізаторське нагадування, повчання, прохання про допомогу, звертання до честі і гідності, догана, скарга, прокляття, моління, прохання тощо. Те саме, що й риторичне звертання.

Арготизми — стилістичні засоби (лексеми) для створення ефекту потайного мовного відокремлення: *колеса* (наркотики), *ксива* (документи).

Архаїзми — стилістичні засоби (лексеми), що мають конотацію попередніх мовних епох і тому використовуються для створення стилістичних ефектів історичного колориту, урочистості, піднесеності, патетики або створення ефекту комізму, іронії, пародії, індивідуалізації мовлення персонажів.

Асиндетон — стилістична фігура, що має будову багатокомпонентного складного безсполучникового речення: *Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє* (Т. Шевченко).

Асонанс — прийом фоностилістики, що полягає у співзвуччі або повторенні однакових чи акустично близьких голосних звуків.

Астеїзм — схвалення у вигляді осуду.

Астесмус — фігура думки, що прикрашає мовлення доречним виразом — вставкою, згадкою, дотепом, приказкою чи прислів’ям, сентенцією, афоризмом тощо.

Атіологія — фігура думки, в якій на поставлене мовцем запитання відповідати слід йому ж: *Чи можемо ми сказати, що все у нас гаразд? Ні, не можемо.*

Афективний — такий, що стосується гострих, неконтрольованих розумом емоцій.

Афоризм — короткий влучний вислів, який у стислій, зручній для запам'ятовування формі подає глибоку думку.

Варваризми — стилістичні засоби (лексеми), як правило, іншомовного походження, які не стали загальновживаними, не повністю засвоєні мовою. Те саме, що й екзотична лексика: *фрау, мадам, візаві, сябри.*

Варіант — стилістичне поняття, за яким допускаються паралельні форми. Є варіанти комбінаторні, факультативні й стилістичні.

Вид — у граматичній стилістиці дієслівна категорія, що завдяки своїй семантиці і формотворенню має багату палітру стилістичних відтінків, які відображають різні способи протікання дії: миттєва дія, початкова, тривала, багатократна, завершальна, результативна, підсилювальна, супровідна.

Виділення — надання якомусь мовному елементу особливої стилістичної ваги.

Включення — стилістичний прийом, при якому вірш або речення починається і закінчується одним і тим самим словом.

Внутрішня мова — стилістичний засіб у художньому тексті. Це мовлення персонажа «про себе».

Вставні слова, словосполучення, речення — засіб стилістичного синтаксису. Слова, словосполучення і речення, які вводяться в інше речення, але синтаксично з ним не пов'язані, інтонаційно відокремлюються від нього і вносять додаткові повідомлення, уточнення чи пояснення до змісту основного речення.

Вульгаризми — стилістичний засіб, лексеми, що мають знижене (пейоративне) забарвлення і перебувають за межами літературної норми: *пика, жерти.*

Гармонія — у стилістиці якість мовлення, до якої має прагнути мовець (гармонія змісту і форми, звучання, настрою, тону).

Гіпербола — образне перебільшення за розміром, силою, значенням: *Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання* (В. Сосюра).

Гіпероха — вид гіперболи, найбільша похвала: *Нічого кращого за неї нема під сонцем.*

Гісторологія — фігура думки, що виражає важливі, з погляду мовця, побажання, використовується на закінчення риторичного дискурсу, рідше— на початку.

Гіфен — прийом зумисного злиття окремих слів у одне складне слово: *Ах, Стрункодівчина, Русодівчина, Руходівчина, Теплодівчина в ажурній сукні*.

Глосарій — тлумачний словник застарілих і малозрозумілих слів.

Гнома — мудрий вислів, афоризм, викладений у формі двовірша.

Градаційні сполучники — складені сполучники, що утворюються з двох компонентів і виражають найчастіше зіставно-протиставні відношення, причому друга частина має більше смислове навантаження порівняно з першою: *не тільки ..., ай; не стільки ..., скільки; не те щоб .., але.*

Градація — стилістична фігура певної будови, в якій кожна наступна частина посилює (або послаблює), нагнітає смислове чи емоційно-експресивне значення. В результаті зростає стилістичний ефект висловлення і враження від нього. Градація буває висхідна, при якій стилістичний ефект збільшується, наростає і посилюється значення з додаванням кожного наступного компонента фігури:

Прийшов, побачив, переміг (Юлій Цезар). Градація низхідна, навпаки, характеризується з кожною наступною частиною зменшенням значення, спаданням стилістичного ефекту і враження від нього: *На майдані пил спадає. Замовкає річ. Вечір. Ніч* (П. Тичина).

Гротеск — поетичний прийом зумисного спотворення або змішування контрастів: трагічного і комічного, доброго та злого, реального і фантастичного.

Гумор — зображення смішного в жартівливому, добродушному тоні.

Ґемінація — експресивне подвоєння; те саме, що й подвоєння, редуплікація.

Демінутиви — виразні стилістичні засоби, поширені в усній і художній мові. Це назви суфіксальних утворень із семантикою зменшуваності, емоційної оцінності, інтимності: *спатоньки, їстоньки, дівулька.*

Дигресія — стилістичний прийом миттєвого відхилення від теми, викладу для того, щоб слухачі відпочили від інтелектуального чи емоційного напруження.

Діалектизми — стилістичні засоби, що використовуються в художніх текстах для створення стилістичного ефекту місцевого колориту, для індивідуалізації мови персонажів — носіїв певної говірки.

Діалог — функціонально-комунікативний вид мовлення, що характеризується безпосереднім словесним обміном думками між двома мовцями.

Домінанта — одне зі стилістичних понять, що у низці однотипних мовних одиниць є носієм основного значення і підпорядковує собі всі інші змістові й стилістичні значення: *Україна — рідний край, рідна земля, Вітчизна, Батьківщина, барвінковий край*.

Евфемізми — пом’якшувальні назви грубих явищ, уникнення слів із неприємним забарвленням.

Евфонія — милозвучність мови, а також дотримання мовцями правил фонетичних чергувань.

Екзотизми — маловживані слова, що вживаються як стилістичний засіб для створення особливого колориту: *паранджа, аул, фазенда.*

Експресія — інтенсивна виразність тексту, що створюється фонетичними, лексичними, граматичними, стилістичними засобами мови.

Ексцесив — надмірний ступінь ознаки чогось: *щонайкраще, дрібнюсінький.*

Еліпс — стилістична фігура, відсутність передбачуваного слова, в якому немає потреби і без якого фігура є лаконічнішою, динамічнішою, виразнішою: *Людині — все людське на цій непокірній землі* (М. Рильський).

Елатив — стилістичний засіб інтенсивності ознаки, що має характерні експресивні суфікси: *чистісінька правда, низесенький уклін.*

Емотивний — синонім до слова емоційний, частіше вживається стосовно неконтрольованих емоцій — афектів.

Емфаза — інтонаційне виділення, підсилене повторення якогось елемента, частіше початкового: *Осінній день, осінній день, осінній...* (Л. Костенко).

Емфатичний вираз — особливо інтенсивне або велемовне висловлення.

Енантіосемія (від гр. enantios — протилежний і sema — знак) — поляризація значень, розвиток у слові значення, протилежного прямому: *герой (у значенні невдаха).*

Енкліномен — явище евфонії живого мовлення, сутність якого у зміні інтонації з гострого (високого) тону на важкий (низький) тон.

Епітет — троп, образне означення переважно метафоричного характеру: *щасливі береги, медові уста.*

Епітроп — фігура думки, при якій допускається приймати позицію суперника, щоб потім аргументовано її спростувати.

Епіфора (від гр. epiphora — перенесення, повторення) — стилістична фігура, протилежна анафорі, полягає у повторенні одних і тих самих елементів у кінці кожного паралельного рядка.

Етимологічна фігура — стилістична фігура, в якій поєднуються етимологічно близькі слова: *життя прожити — не поле перейти; спати сном праведника; думати думу.*

Етопея — фігура думки, при якій певне міркування, зміст вкладається в уста тієї особи, яка має це оцінити. Навіть звичайні, поширені твердження набирають більшої ваги в устах авторитетних людей і стають ніби незаперечними.

Жаргон (фр. jargon — базікання) — функціональний підвид просторічного мовлення, що перебуває за межами літературної мови: *хавати* (їсти), *киряти* (випивати), *тачка* (таксі). Залежно від віку, вподобань, діяльності виділяють жаргон дитячий, студентський, кримінальний, комп'ютерний і та ін.

Жива мова — та, що звучить у повсякденному спілкуванні; одне із джерел виникнення стилістичних значень.

Забарвлення — додаткові стилістичні відтінки мовних одиниць, що надають висловлюванню чи тексту певного характеру (урочистості, книжності, просторічності тощо).

Звертання — риторична фігура, що містить у собі назву особи у кличному відмінку, до якої звернена мова.

Звуконаслідувальні слова, ономатопея — стилістичний засіб у художніх текстах для відтворення звукових ситуацій, створення акустичного фону і звукових образів. Наприклад: *Цок-цок, цок-цок... — за небокрай козацький кінь прудкий* (Л. Ротач).

Зміна значення, семантична зміна, семантичний розвиток — семантичні явища в стилістиці, що виявляються у звуженні, розширенні або зміщенні значення слів і виразів, в результаті чого виникають нові стилістичні засоби — фігури слова: тропи.

Значення стилістичне — одне з основних понять стилістики. Стилістичне значення є супровідним до лексичних і граматичних значень слів та виразів. Здатністю створювати певний стилістичний ефект воно обмежує сферу свого використання. Для визначення стилістичних значень важливими є поняття узуальних (часто вживаних, неформальних) і оказіональних (рідко, ситуативно вживаних) значень, прямих і переносних.

Імітація (лат. imitatio — наслідую) — стилістичний прийом, яким створюється повна ілюзія чиєїсь манери мовлення або письма.

Імператив (від лат. imperativus — владний) — стилістичний засіб (наказовий спосіб, спонукальні вигуки тощо), що виражає волевиявлення, реакції мовця.

Імплікація — логічна операція, за допомогою якої з двох висловлювань утворюється умовне висловлювання за схемою: *Якщо..., то.*
Інвектива — гострий викривальний виступ, різке звинувачення, осуд когось.
Інклюзив — стилістичний прийом, при якому мовець виступає і від імені того, до кого говорить (включає його в поняття «ми»).
Інверсія (від лат. inversio — перестановка) — стилістична фігура, яка створюється зворотним порядком слів у реченні.
Інтер'єктивація — стилістичний засіб (перехід повнозначних слів у вигуки), який надає тексту емоційно-експресивного забарвлення: *ой матінко!, о леле!, боже ж ти мій!, от тобі й маєш!*
Інтерпеляція — фігура, в якій автор перериває потік мовлення, щоб звернутися до слухача, щось ствердити чи заперечити.
Інтерпозиція — різновид стилістичної фігури інверсії, в якому службове слово вклинюється у словосполучення, підрядне речення «розриває» головне: *дівчата, щоб не забути, записали адресу.*
Інтерпретація (лат. interpretatio — тлумачення) — фігура, в якій одна й та сама думка пояснюється за допомогою нагромадження синонімічних виразів. Виконує функцію семантичну, бо краще розкриває смисл думки, і стилістичну; є різновидом ампліфікації.
Інтонація — цілісна організація живого мовлення, що включає ритм, паузи, наголоси, мелодику, силу, висоту і тембр звуків; поняття фоностилістики, що характеризує ритмо-мелодичну сторону мовлення і виражає логіку змісту та емоційно-експресивне забарвлення (інтонація оклику, звертання, запитання, пояснення, переліку, закінченості, оповідності, спонукання, зіставлення тощо). У стилістиці інтонація, мелодія мови — це живий показник не тільки висоти звучання, а й відтінків думки, волі та почуттів, форма виявлення стилістичного ефекту. Кожний тип стилістичного ефекту має свою інтонацію.
Інтродукція (лат. introduction) — те саме, що й вступ.
Інформація — одне із вихідних понять стилістики, що означає основу об'єкта мовної передачі, переробки і відтворення, яка «обростає» стилістичними конотаціями.
Іронія — троп, у якому слова чи вирази з метою насмішки, глузування вживаються у зворотному (до буквального) значенні слова.
Історизми — стилістичні засоби (лексеми), що використовуються в художніх текстах для відтворення колориту епохи, індивідуалізації мови персонажів, у науково-історичній літературі як номінації колишніх реалій: *урядник, війт, кошовий, волость, ятаган, непман, КДБ.*
Ітерація (лат. itero — повторюю) — метод тренування, навчання, вироблення вправності, мовної досконалості.
Каданс (лат. cadens — який падає, закінчується) — тип мелодики мовлення, характерний для кінця фрази при оповідній моделі мовлення.
Каламбур — стилістичний прийом зближення різних за значенням слів, іноді схожих за звучанням, який створює комічний ефект: *А хай їй грець, тій Греції!*

Калька (фр. caique — копія) — слово або вираз, утворені точно за зразком іншого слова чи виразу шляхом буквального перекладу його частин з іншої мови.

Катехреза (від гр. katachresis — помилкове вживання) — троп, різновид метафори, що утворюється поєднанням суперечливих понять, використанням семантично подібного, близького, але не точного виразу: *Велика розмова замість довга; червоне чорнило.*

Класична мова — мова, репрезентована найкращими художніми текстами, за якими і має вивчатися. Класична українська мова представлена творчістю І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, М. Коцюбинського та ін.

Кліше (фр. cliche — відбиток) — зворот, що легко відтворюється в певних ситуаціях і контекстах, зберігає свою семантику і виразність, відповідає психічним стереотипам національного світобачення; через легкість до відтворення сприяє автоматизації мовлення, прискорює процес комунікації, економить час і зусилля мовців (*докладати зусиль, поліпшити роботу, втілити в життя, давати високу оцінку*), але втрачає свіжість мовотворення.

Койне — «легкий» варіант мови, що сформувався на базі кількох (чи одного) діалектів і є засобом спілкування різномовних груп населення. В Давній Греції (III—I ст. до н. е.) так називалася загальнонародна мова.

Колон — фігура, що коротко і точно передає думку за допомогою скорочених ритмічних членів виразу (колон).

Композиція (від лат. compositio — складання, розташування) — структура, побудова твору певного жанру, художній план твору, в якому співвідношення частин зумовлене темою і задумом.

Комунікація — одне зі стилістичних понять, що визначає основний зміст і доречність стилістичних засобів.

Конклюзія (лат. conclusio — кінець, закінчення) — те саме, що й висновки.

Конотація — одне з основних понять стилістики, яке означає додаткові семантичні й стилістичні відтінки, що накладаються на основне значення слова в процесі комунікації і надають вислову експресивного забарвлення, певного тону, колориту.

Контекст (від лат. contextus — тісний зв’язок, з’єднання) — лінійне синтагматичне оточення, яке необхідне (чи достатнє) для реалізації потенцій значення слова або таке, що здатне породжувати певні зміни в значенні. Одне з основних понять стилістики, оскільки більшість стилістем реалізуються тільки в контексті, тобто в частині тексту, яка дає можливість визначити стилістичне значення мовної одиниці. В широкому розумінні контекстом вважають мовне оточення, ситуацію й умови спілкування, а також національно-культурне середовище.

Крилаті вислови (слова) — стилістичні засоби; ними є стійкі вирази, що мають певне літературне або історичне походження. Це переважно вислови визначних діячів, цитати з відомих творів, що завдяки своїй точності й виразності поширились і стали стилістемами: *Напитися шоломом із Дону*

великого («Слово о полку Ігоревім»); *Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив* (Леся Українка); *Бути чи не бути?* (У. Шекспір).

Культура мови — 1) лінгвістична наука, що вивчає суспільне життя мови в конкретний історичний час і регламентує користування мовою в суспільстві; 2) досконале володіння літературною мовою; 3) система ознак і вимог досконалої літературної мови; 4) мовна культура особистості, колективу, певної групи населення.

Лексика (від гр. lexikos — словесний) — словниковий склад мови. У стилістиці кваліфікується як стилістичний матеріал. За призначенням і сферою використання виділяють різні групи лексики: загальновживану, термінологічну, професійну, спеціальну, активну, пасивну, застарілу. За стилістичною активністю лексика поділяється на нейтральну і стилістично забарвлену. До стилістично забарвленої належить емоційно-експресивна, поетична, книжна, просторічна та ін.

Лексика емоційна (емотивна) — слова на позначення емоцій, почуттів, переживань (або які надають такого емоційно-експресивного забарвлення іншим) та слова, що здатні впливати на емоційну сферу мовців: *любов, кохання, радість, матусенька, гарненький, злющий, сердешний.*

Лексика книжна— слова, що пов'язані своїм походженням і використанням з книжними стилями: *аналіз, синтез, ерудиція, фактор, ефект, закон, суд*.,

Лексика нейтральна — слова, що не мають стилістичного забарвлення і стильового призначення, можуть з однаковим успіхом вживатися в усіх стилях. У стилістичній парадигмі вони є нейтральною основою, домінантою, до якої додаються стилістично забарвлені синоніми, утворюючи синонімічний ряд: *говорити — ректи, промовляти, виступати, базікати*.

Лексика офіційно-ділова — слова та усталені вирази (кліше, штампи), що є стилістично визначальними для документів і офіційних паперів: *паспорт, посвідчення, заява, протокол.*

Лексика розмовна — слова, що виникли і вживаються у живому усному мовленні: *козарлюга, дрібничка, багатенько, електричка, роботяга.*

Лексика фамільярна — слова, що вживаються у спілкуванні, не обтяженому етичними нормами, безцеремонна лексика: *братан, роззява.*

Лексична стилістика — розділ описової стилістики про стилістичні можливості різних шарів лексики і доцільність використання відповідної лексики у певних функціональних типах мови.

Лінгвістична стилістика — мовознавча наука про стилі, стилістичні засоби мови і прийоми їх використання.

Літота — образне применшення: *жаль крихти хліба.*

Макаронізми — жартівливо перекручені на лад іншої мови слова: *пан теля пасе.*

Маркований (від фр. marquer — відмічати) — вживається у виразі «стилістично маркований», тобто такий елемент, що має стилістичне забарвлення.

Мейозис (від гр. meiosis — зменшення) — використання демінутивних утворень не для зменшення, послаблення ефекту, а для підсилення, інтенсифікації.

Меліоризація) — процес набування словом позитивного значення: *королева краси.*

Мелодика (від гр. melodos — співучий) — звукова крива фразової інтонації; композиційна ознака тексту.

Мертва мова — та, що не вживається, або та, що використовується тільки як писемна мова освічених людей (латина); для сучасних літературних мов — одне із джерел виникнення пасивних стилістем.

Метаплазм — різні види змін у межах слова, його форм. До метаплазм належать протези, епентези, метатези, стягнення тощо; у стилістиці ці процеси можуть супроводжуватися стилістичним забарвленням.

Метафора (гр. metaphora — переміщення, віддалення) — один із найпоширеніших тропів, що виникає в результаті вживання слова в переносному значенні за схожістю означуваного предмета з іншим.

Метонімія (від гр. metonymia — перейменування) — троп, образний переносний вираз, в якому предмет замінюється іншим, але не за подібністю, а за суміжністю і реально існуючими між ним зв'язками.

Мова імпровізована — та, що звучить на певну тему без попередньої підготовки, породжена конкретною ситуацією або є живою компіляцією відомих мовцю виражальних засобів. Така мова потребує від мовця великих знань, смаку і таланту імпровізації.

Мовна характеристика (портрет) — добір якихось особливих для кожного персонажа мовних елементів, якими виділяється і запам'ятовується персонаж.

Монолог (від гр. monos — один і logos — слово, мовлення) — функціонально-комунікативий вид мовлення однієї особи, не розрахований на словесну реакцію інших.

Наголос — у стилістиці засіб підкреслення відтінків думки, намірів мовця, створення відповідних ефектів, може бути кількох різновидів: логічний, емоційний, афективний, інтенсивний, патетичний, риторичний, фразовий.

Надлишковість стилістична — стилістична фігура, переобтяжена емфатичними повторами, низкою синонімів, аналогічних висловів.

Народна етимологія — те саме, що й паронімічна атракція (парехезис). Полягає в тому, що у свідомості мовців слово пов'язується зі схожим до нього фонетично, але іншим за значенням: *бульвар — гульвар, поліклініка — полуклініка*; використовується як стилістичний засіб в іронічно-гумористичних, сатиричних текстах.

Народна мова — мова повсякденного спілкування всіх мовців, на відміну від літературної.

Невласне пряма мова — стилістичний прийом взаємопроникнення авторської і прямої мови, що й створює враження підслуханих думок.

Норма (від лат. norma — правило) — систематизована сукупність ознак мови, що сприймається як взірець для всіх мовців.

Нотація — настанова, повчання із осудом чиєїсь поведінки, вчинків і т. ін.

Образ — 1) особлива форма естетичного освоєння світу, при якій збігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність — на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять; 2) персонаж у художньому творі; 3) те саме, що й риторична фігура або троп.
Оказіоналізми (від лат. occasionalis — випадковий) — стилістичні засоби, що не відповідають загальноприйнятому вживанню, мають індивідуальний, часто взагалі разовий контекст: *новороджені степи, пекельно гарячі обійми* (О.Олесь)
Оклик — окличні слова, вигуки чи короткі фрази, що експресивною інтонацією передають живе мовлення з безпосередньою реакцією.
Оксюморон (гр. oxsymoron — дотепно-безглузде) — поєднання логічно суперечливих понять, несумісних ознак, що утворюють новий яскравий образ: *ти мовчанням мені кричи; говорю я з тобою мовчки* (В. Симоненко)
Орнамент (лат. ornamentum — прикраса) — елементи прикрашання.
Орнаментація — сукупність мовних елементів, що прикрашають, декорують стиль.
Паліндром (від гр. palindromos — той, що вертається) — стилістичний прийом організації мовного матеріалу в такий спосіб, що слова, фрази, вірші (перевертні) можна читати прямо й обернено (справа наліво): *кіт — тік.*
Парабола — притча, коротка казка, анекдот, алегорична розповідь повчально-моралізаторського змісту, які включають до тексту твору, щоб активізувати увагу слухачів.
Парадигма (стилістична) (від гр. paradeigma — приклад, взірець) — схема (модель) семантико-стилістичних відношень, що відображають наявність чи відсутність стилістичних значень (конотацій) та їх інтенсивність. Стилістична парадигма має вигляд: «плюс» — «нуль» — «мінус», де «нуль» є стилістичною нейтральністю — основою парадигми, «плюс» — стилістичним значенням позитивної оцінки, а «мінус» — стилістичним значенням негативної оцінки: *лик — обличчя — пика, крокувати — йти — плентатись, споживати — їсти — жерти.*
Паралеліз — стилістична фігура поетичної мови, змістом якої є зображення паралельних явищ із різних сфер життя (природа і людина). Паралелізм змісту відображається у паралелізмі будови.
Парафраза (гр. paraphrasis — описовий зворот) — троп, що є описовою назвою осіб (чи предметів, топонімів) за їх характерними ознаками, діями тощо: *служитель Мельпомени (артист), мати городів руських (Київ)*.
Парентеза — введення у фразу елементів, не пов’язаних з нею синтаксично (вставні і вставлені слова, словосполучення і речення).
Парономазія (від гр. para — біля і onomazo — називаю) — стилістична фігура (звукова метафора), що досягається майстерним використанням близьких за звучанням, але різних за значенням слів*: Коли стану я зовсім сивою і життя моє піде мрякою, я для тебе буду красивою, а для когось, може, ніякою* (Л. Костенко).
Парцеляція — стилістичний прийом, сутність якого полягає в членуванні речення на інтонаційно-смислові частини і виділенні їх, щоб звернути на них увагу читача чи співрозмовника.

Пауза — перерва в артикуляції (мовчання) для вдихання повітря. У стилістиці — прийом для привертання уваги слухача до мовленого, для актуалізації ідеї чи образу, для створення відповідного стилістичного ефекту.

Пейоризація (від лат. pejor — поганий) — процес набування словом негативного значення: *повія, слон, дуб, тупий.*

Період — стилістична фігура, що є ускладненим простим, а частіше багаточленним складним реченням (інколи низкою речень), яке характеризується повнотою і завершеністю змісту та інтонаційно-логічним поділом на дві частини: протазис — накопичення інформації і підвищення тону, пауза і аподозис — завершення думки й зниження тону.

Персоніфікація — троп, що утворюється перенесенням ознак особи на предмети, речі, явища, тваринний і рослинний світ: *В золотій смушевій шапці циган-вечір сходив з гір, ніс він ніченьці-циганці з срібла кований набір* (О. Олесь).

Питання — в стилістиці фігура думки і фігура риторична. Як фігура думки питання може бути частковим, загальним, первинним, вторинним, відносним, подвійним. Як риторична фігура питання не потребує відповіді, служить для підкреслення власного ставлення автора, в такий спосіб звертає увагу до теми мовлення і себе як мовця. Є чи не найпоширенішою з риторичних фігур.

Плеоназм (гр. pleonasmos — перебільшення) — надмірність слів у фразі або тексті з погляду точної передачі думки. Різновидами плеоназму можуть бути тавтологія, перифраза, лексична надлишковість.

Побажання — фігура думки, що виражає важливі з погляду мовця побажання, використовується на закінчення риторичного дискурсу, рідше — на початок.

Повтор — стилістичний прийом, за допомогою якого можна створювати нові стилістичні засоби і фігури, тому що він може охоплювати мовні одиниці всіх рівнів — звуки, морфеми, форми слова, словосполучення, речення, строфи.

Поетизми — лексико-семантичні групи слів, що є джерелом поетизації мови в усі часи. Поетизмами прийнято вважати слова, що мають образне високе звучання: *сизий орел, лицарство, Чумацький шлях, терновий вінок.*

Полісемія (від гр. poly — багато і sema — знак) — багатозначність, зміни в лексичній семантиці слів, що є основою для виникнення всіх тропів у стилістиці (метафори, метонімії, синекдохи, епітети тощо). .

Полісиндетон (від гр. polys — численний і syndeton — зв'язок) — стилістична фігура, що характеризується зумисним нагромадженням сполучників (іноді прийменників) для підсилення кожного з членів речення*: І роси, і птиці, і трави з зорею вітають мене* (В. Сосюра).

Порівняння — троп, що є порівнянням одного предмета з іншим на основі спільної для них ознаки.

Приказка — стилістичний засіб: вислів із незакінченою думкою, що натякає на висновок: *Вилами по воді писано; Як мокре горить; Праця майстра величає.*

Прислів'я — стилістичний засіб: короткий віршований вислів, повне поширене речення повчального змісту: *Хто знання має, той і мур ламає; Шабля ранить тіло, а слово душу.*

Притча — стилістичний засіб: давня назва повчальних алегоричних оповідок про людське життя з яскраво виявленою мораллю. Притчі можуть мати прозову або поетичну форму.

Просторіччя — відхилення від лексичних, граматичних і стилістичних норм літературної мови, що характеризується зниженням естетичного й етичного рівнів: *барахло, пузо, баньки, алкаш, бакси.*

Професіоналізми — стилістичні засоби (лексеми) в художньому тексті, що характеризують мовлення персонажів певних професійних груп.

Прикладка, апозиція — слово (або конструкція) з означальною функцією, що стоїть в тій самій позиції, що й означуване: *воїни-герої, земля- мати.*

Просодія (гр. prosodia — приспів, наголос) — сукупність звукових характеристик мови (інтонаційних, кількісних, мелодичних); у фоностилістиці вони можуть набувати стилістичного забарвлення.

Пряма мова — відтворення чийогось висловлення дослівно, частіше у супроводі авторських слів.

Редуплікація (від лат. reduplico — подвоюю) — морфологічний повтор.

Рекомпозиція — прийом відтворення попередньої форми слова, виразу, тексту.

Репліка — окреме висловлення в діалозі чи полілозі.

Рима (гр. rhythmos — розмірений рух) — ознака віршованої мови, яка полягає в ритмічному розташуванні однакових або дуже близьких звуків у кінці слів. Рими є чоловічі (на голосний звук), жіночі (на приголосний), бідні (один кінцевий голосний), багаті (кілька звуків), парні, перехресні, переплетені, кільцеві.

Ритм — періодичність звукової послідовності, що характеризує живе мовлення; найвиразніше виявляється у поетичному мовленні.

Ритміка — 1) наука про ритм; 2) ознака віршової мови і ритмічної прози, що досягається певним розподілом наголошення.

Риторичне звертання (апостроф) — стилістична фігура, якою мовець звертається до слухача з метою безпосереднього адресування змісту*: О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий!* (О. Олесь).

Рід — морфологічна категорія, форми якої у граматичній стилістиці можуть використовуватись як показник належності тексту до певного стилю, як стилістичний засіб.

Розмовна мова — стилістична підсистема національної мови, що протиставляється книжній підсистемі і має два різновиди: розмовну кодифіковану (літературну) і розмовну некодифіковану мову (просторіччя, жаргон).

Сарказм — їдке, викривальне, іноді гірке глузування; може бути ущипливий жарт.

Сатира — різке викриття і гостре осміювання негативних рис, гнівний осуд.

Сентенція (лат. sententia — думка, судження) — вираз, що коротко повчає, як є чи має бути в житті. Сентенція буває безпосередня або алегорична: *У здоровому тілі здоровий дух* (Ювеналій); *Життя коротке, а мистецтво вічне* (Гіппократ).

Синекдоха — троп, вид метонімії, вислів, заснований на кількісному зіставленні предметів, на заміні «ми» замість «я», частиною — цілого, одним —

сукупності й навпаки. Фігура слова, що надає йому ширшого значення, ніж звичайно.

Синоніми (від гр. synonymos — однойменний) — стилістичні засоби, що, виражаючи одне поняття, відрізняються відтінками значень і забарвлень, чим створюють певний стилістичний ефект. Утворюють синонімічні ряди: *бити — молотити, лупцювати, духопелити, лічити ребра; йти — крокувати, ступати, простувати, прямувати, волоктися, тарабанитися.*

Сленг (англ. slang — жаргон) — жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків.

Слова-паразити — слова чи словосполучення, які є показником низької культури мовлення, спричинені поганим знанням мови і труднощами у виборі потрібного слова. В художньому тексті може використовуватись як стилістичний засіб створення мовного портрета персонажа.

Слово — в лексичній стилістиці основний засіб вираження стилістичних значень і створення стилістичних ефектів залежно від семантики, додаткових значень, сфери і умов уживання.

Співомовка — короткий гумористичний вірш, в основі якого лежить афоризм, приказка, прислів'я, анекдот, жарт.

Спіч (англ. speech — промова) — коротка застільна привітальна промова з нагоди урочистостей, ювілею тощо.

Старослов'янізми — стилістичні засоби, що мають виразні ознаки старослов'янського походження, використовуються як стилістичний засіб для створення історичного колориту, пафосу або комізму, іронії: *глава, врата, возлюби, благослови, ректи.*

Стилізація — стилістичний прийом наслідування стилю характерними для певної епохи чи соціального середовища ознаками, манерою мовлення, стилістичними засобами.

Стилістика — лінгвістична наука і навчальна дисципліна, що досліджує і вивчає стилістичну систему мови: стилі й підстилі мови та мовлення, жанрові й індивідуальні стилі, стилістичні засоби.

Стилістика загальна — вивчає стилістичні проблеми мов і мовної діяльності — стилістичні універсали.

Стилістика практична — навчальна дисципліна, що спрямовує мовців на оволодіння багатством виражальних засобів літературної мови відповідно до мети, призначення, сфери та умов спілкування.

Стилістика часткова — вивчає стилістичну систему національної мови.

Стилістична система національної мови — охоплює стилі й підстилі мови і мовлення, їх жанрову диференціацію, стилістичні способи і прийоми організації мовних засобів у тексті.

Стилістичний синтаксис — вивчає стилістичні можливості синтаксичних одиниць, способи використання синтаксичних конструкцій зі стилістичною метою.

Стиль (лат. stilus, букв. — паличка для письма) — 1) суспільно необхідний, історично сформований різновид літературної мови (її функціональна підсистема), що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і

відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних одиниць. Кожний стиль має свою сферу використання, призначення, ознаки і мовні засоби; 2) сукупність прийомів використання мовних засобів, що є характерною для творчості окремого письменника, діяча культури, мовця (індивідуальний стиль); 3) особливості мовлення з погляду відповідності його нормам літературної мови: *стиль гарний, поганий, простий, ускладнений, неохайний, штучний.*

Суржик — мішанина словесних елементів з різних мов, неграмотне мовлення.

Табу (полінезійське) — заборона вживання певних слів з релігійних, політичних, моральних, етичних причин, що викликає необхідність заміни і тим самим створює умови для виникнення нових стилістичних засобів: парафраз, метафор, евфемізмів.

Тавтологія — стилістична фігура, що твориться повторенням подібних за змістом і звучанням слів: *долом-долиною, рано-пораненьку*. Тавтологія — фігура думки, що полягає у свідомому її дотриманні. Тавтологія як невиправдане повторення є стилістичною помилкою: *перший дебют.*

Теза — фігура думки, яка в лаконічній формі містить основне змістове навантаження повідомлення.

Текст — одне з основних понять стилістики, у якому об'єднуються найважливіші ознаки найбільшої мовної одиниці: зв'язність, цілісність; єдність, завершеність; частина мовного потоку; фіксоване мовлення, результат мовлення.

Темп — у фоностилістиці може бути засобом увиразнення мовлення, досягнення певного стилістичного ефекту.

Тон — у стилістиці характер мови, зокрема мовлення: тон розмови звичайний, рівний, серйозний, піднесений, урочистий, схвильований, іронічний, саркастичний.

Терміни (від лат. terminus — межа) — лексика наукового, офіційно- ділового стилів; буває галузева та загальнонаукова; у художньому стилі — засіб професійної індивідуалізації персонажів.

Троп — переносне вживання слів, при якому відбувається нарощення змісту і конотації. Тропи — це словесні образні засоби, словесні фігури: метафори, епітети, порівняння, метонімія, синекдоха, літота, гіпербола, перифраза, персоніфікація, алегорія, гіпербола, іронія.

Фігура — певний лад виразів, конструкцій, тексту. У давніх греків означало вишкіл, постава, постать, фігура, форма, характер, поза в танцях.

Фігура думки — вид вираження думки. До фігур думки у класичній риториці належали: анотування, епілог, звертання, виклад, парадигма, умовчання, відхилення від теми, оклик, лихослів'я, заклинання, розважання, вагання, нагадування, підставлення особи, затримування оповіді, згода, розмірковування, риторичне запитання, побажання, застереження, сентенції, дефініції, опис, іронія, літота, дистрибуція, наслідування, нав'язування, упередження, уособлення, тавтологія, вдаване незгадування (*вже не кажемо про те...; вже не будемо згадувати.., але ж...)* тощо.

Фігура слів — свідомо спрямований уклад стилістичних виразів додаванням, насиченням ознак (анафора, полісиндетон, синонімія), фігури мінусового характеру, що характеризуються відсутністю якоїсь ознаки чи елемента (асиндетон, еліпсис), і фігури за схожістю (параномазія, антитеза).

Фігура стилістична — звороти і синтаксичні побудови, які, на відміну від тропів, не додають нового змісту, а посилюють естетичний вплив мови. До фігур належать: анафора, епіфора, асиндетон, полісиндетон, антитеза, градація, еліпс, умовчання, риторичне запитання, паралелізм.

Фольклоризми — стилістичні одиниці, що мають виразне фольклорне походження: *орел сизокрилий, червона калина, чорнії брови, карії очі.*

Фраза (від гр. phrasis — вираз, зворот мови) — ритмомелодична одиниця спілкування, що не завжди збігається з реченням, але завжди комунікативно інформативна.

Функція стилістична — роль мовного знака, що сприяє досконалості, доречності, адекватності мовлення і сприймання.

Хіазм — перехресна фігура з двох частин, в яких елементи розташовані у зворотному порядку: *вишневий цвіт — цвіт вишневий.*

Частковий повтор — повторення коренів, основ слова, повторення того самого слова в межах фразеологічної одиниці (у збереженій або видозміненій формі) і т. ін.: *вік вікувати, мости мостити, мало-помалу.*

Чужа мова — протилежність авторській мові. Залежно від засобів передачі чужої мови вона поділяється на пряму, непряму і невласне пряму мову.

Штамп мовний — типовий, зручний для певних ситуацій вираз, що через часте вживання втрачає свіжість.

Штучна мова — 1) та, що твориться на основі взаємної погодженості мовців; міжнародні, допоміжні мови (есперанто, інтерлінгва та ін.); 2) нарочита мова, позбавлена стилістичного забарвлення.

ЗМІСТ

Передмова……..3
Плани практичних занять……4
Питання для підготовки студентів до контролю знань……..……..31
Самостійна робота студентів…….…….33
Індивідуальні завдання……...…….....37
Перелік питань, що виносяться на іспит…….....38
Короткий термінологічний словник…….....40

Навчально-методичне видання

(українською мовою)

Плеханова Тетяна Миколаївна

ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА

Навчально-методичний посібник
для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування»,
«Журналістика» й «Реклама та зв`язки з громадськістю»

Рецензент: О.О. Семенець, д-р філол. наук, проф.
Коректор: Т.М. Плеханова
Відповідальний за випуск: В.М. Манакін, д-р філол. наук, проф.